



Universiteit
Leiden
The Netherlands

De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Junte, M.F.C.; Junte M.F.C.

Citation

Junte, M. F. C. (2017, September 21). *De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw*. VU University Press, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/54864>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/54864>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The handle <http://hdl.handle.net/1887/54864> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Junte, M.F.C.

Title: De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Issue Date: 2017-09-21

Literatuur

- Paul H.A.M. Abels (2009) 'Gouda: kraamkamer van de vrijzinnigheid in de Nederlanden'. In: Mirjam de Baar en Mathilde van Dijk (red.) (2009) *Herinnering en identiteit in het vrijzinnig protestantisme*. Uitgeverij Verloren: Hilversum, 83-98.
- H.J. Adriaanse (1999) 'Geloof als bewaren van een geheim' in: W.B. Drees (2009), 85-101.
- H.J. Adriaanse (2001) *Reductionistische religiestudie en de spirituele betekenisdimensie*. Afscheidsrede Universiteit Leiden.
- H.J. Adriaanse (2004) 'Over God'. In: Goud & Holtzapffel (2004), 47-75.
- Nancy Ammerman (1997) 'Golden rule Christianity: Lived religion in the American mainstream'. In: Donald G. Hall (ed.) (1997) *Lived Religion in America: Toward a Theory of Practice*. Princeton University Press: Princeton NJ, 196-216.
- Karen Armstrong (2011) *Compassie* (vert. Albert Witteveen). De Bezige Bij: Amsterdam.
- Edward I. Bailey (2006) *Implicit Religion in Contemporary Society*. Peeters: Leuven, Paris & Dudley.
- Tjaard R. Barnard (1997) 'De beginselverklaringen der Remonstrantse Broederschap'. In: *Vlugschrift 1997*, 8-21.
- Tjaard R. Barnard (2006) *Van 'verstoten kind' tot belijdende kerk : de Remonstrantse Broederschap tussen 1850 en 1940*. De Bataafsche Leeuw: Amsterdam.
- Ulrich Beck (1994) 'Self-Dissolution and Self-Endangerment of Industrial Society: What Does This Mean?'. In: Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (1994) *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Polity Press: Cambridge, 174-83.
- Jos Becker & Joep de Hart (2006) *Godsdienstige veranderingen in Nederland: Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie* (m.m.v. Linda Arnts). Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag.
- Esther van den Berg et al. (red.) (2011) *Informele groepen: Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Sociaal Cultureel Planbureau (Den Haag).
- Esther van den Berg et al. (2011a) 'Achtergronden, typeringen, vragen'. In: Van den Berg et al. (2011), 22-7.
- Esther van den Berg et al. (2011b) 'Balans en vooruitblik'. In: Esther van den Berg et al. (2011), 261-72.
- Christiane Berkvens-Stevelinck (2007a) *Vrije rituelen: Vorm geven aan het leven*. Uitgeverij Meinema: Zoetermeer.
- Christiane Berkvens-Stevelinck (2007b) 'Interview', in: *Lux 5: Rouwrituelen, Allerzielen Alom & relieken*, TV, IKON: 28 oktober 2007, via: <http://player.omroep.nl/?afIID=5784172> [ge raadpleegd op 27 februari 2009].
- Christiane Berkvens-Stevelinck & Ad Alblas (2010) *Catechismus van de compassie – Uit de kunst*. Uitgeverij Skandalon: Vught.
- H. Russel Bernard (2002) *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches* [Third Edition]. Altamira Press: Walnut Creek, Lanham, Oxford.
- Ton Bernts, Gerard Dekker & Joep de Hart (2007) *God in Nederland: 1996-2006*. Uitgeverij Ten Have: Kampen.

- E.W. Beth (1961) 'Modernisme in de wetenschap'. In: *Tirade* 5 (50), februari 1961, G.A. van Oirschot: Loenersloot, 75-87.
- Johan Blaauw & Mijnke Bosman-Huizinga (2004) *Werkschrift bij Wij geloven -wat geloven wij? Een boek over remonstrants belijden in 1940 en nu*. Remonstrantse Broederschap, Utrecht.
- P.A.H. de Boer (1982) 'De K in onze V.J.K.-kampen'. In: Jan Willem Broekhuysen (1982) *Verzamelen!: Zestig jaar Vrije Jeugdkerk Kampen*. Stichting Vrije Jeugdkerk en -kampen, 49-53.
- P. Boerstra & R. Wouda (2002) 'Leeskringtypes: van studenten tot reli's', in: *Vrij Nederland* (28), 13 juli 2002.
- Marianne van den Boomen (2004) 'Virtuele banden en netwerkeffecten'. In: Duyvendak & Hurenkamp (2004), 137-151.
- Meerten B. ter Borg (1991) *Een uitgewaaierde eeuwigheid: Het menselijk tekort in de moderne cultuur*. Ten Have: Baarn.
- Meerten B. Ter Borg (2003) *Zineconomie: De samenleving van de overtreffende trap*, Scriptum Management: Schiedam.
- Meerten B. ter Borg (2007) 'Niet-institutionele religie in de moderne samenleving'. Oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar vanwege het Haags Genootschap op vrijdag 9 november 2007. Universiteit Leiden: Leiden.
- Meerten ter Borg (2008) 'De actualiteit van vrijzinnigheid', via: <http://www.zinweb.nl/index.asp?oSub=o&oUrl=main.asp?soId=5432>, (geraadpleegd op: 17 december 2009).
- Meerten B. ter Borg (2010) *Vrijzinnigen hebben de toekomst: Een essay*. Uitgeverij Meinema: Zoetermeer.
- Mijnke Bosman-Huizinga (1997) 'Opnieuw ter sprake: de beginselverklaring'. In: *Vlugschrift* 13 (1997), 3-7.
- Mijnke Bosman-Huizinga (2004a) 'Een moedige onderneming'. In: Blaauw & Bosman-Huizinga (2004) 41-3.
- Mijnke Bosman-Huizinga (2004b) 'Uiteenlopende reacties op 'Wij geloven - wat geloven wij?', in: *Adrem: Remonstrants Maandblad* 15(6).
- Mijnke Bosman, Johan Goud & Marius van Leeuwen (red.) (2006) *Een weg van vrijheid: Reflecties bij de nieuwe remonstrantse belijdenis*. Uitgeverij Meinema, Zoetermeer (2006).
- Robert S. Boyton (2005) *The New New Journalism: Conversations with America's Best Nonfiction Writers on Their Craft*. Vintage Books, New York.
- Mirjam Buitenwerf-Van der Molen (2007) *God van vooruitgang: De popularisering van het modern-theologische gedachtegoed in Nederland (1857-1880)*. Uitgeverij Verloren: Hilversum.
- Wibren van der Burg (2005a) *Over religie, moraal en politiek: Een vrijzinnig alternatief*. Uitgeverij Ten Have: Kampen.
- Wibren van der Burg (2005b) 'Zelfbewust vrijzinnig'. Rede voor de Algemene Vergadering van Beraad 4 juni 2005 te Amsterdam.
- E.H. Cossee (1994) 'Kerkbouw en kerkinrichting bij de remonstranten'. Overdruk uit: *Jaarboek voor Liturgie-onderzoek*, Deel 10. (z.p.).
- E.H. Cossee (1997) 'Geloofsgemeenschap'. In: *Vlugschrift* 13 (1997), 22-8.
- E.H. Cossee, Th.M. van Leeuwen & M.A. Bosman-Huizinga (2000) *De Remonstranten*. Serie Wegwijs kerken en groeperingen. Uitgeverij Kok: Kampen.
- Paul Dekker & Joep de Hart (red.) (2009) *Vrijwilligerswerk in meervoud: Civil Society en vrijwilligerswerk*. Sociaal Cultureel Planbureau: Den Haag.
- Paul Dekker & Joep de Hart (2011) 'Informele groepen in de huidige tijd: Asten en Dordrecht'. In: Van den Berg e.a. (2011), 52-67.

- Patrick Delaere (2006) 'Tussen iemand en niemand: over narratieve identiteit en zelfbinding' in: *Filosofie & Praktijk* 24 (3), pp. 5-21.
- Kathleen M. Dewalt & Billy R. Dewalt (2002) *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. Altamira Press: Walnut Creek CA.
- Bert Dicou & Johan Goud (red.) (2008) *Een mens – vol van Geest: Jezus in woord en beeld*. Uitgeverij Meinema: Zoetermeer.
- Pepijn van Dixhoorn (2011) 'Informeel groepen in de vroegmoderne Nederlanden (1400-1800)' in: Van den Berg et al. (2011), 35-51.
- Chris Doude van Troostwijk, Evert van den Berg & Leo Oosterveen (red.) (2008) *Buigzame gelovigen: Essays over religieuze flexibiliteit*. Uitgeverij Boom: Amsterdam.
- Mary Douglas (1982) 'The Effects of Modernization on Religious Change'. In: *Daedalus: Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences* 111(1) (1982), 1-19.
- W.B. Drees (red.) (1999) *Een beetje geloven: Actualiteit en achtergronden van het vrijzinnig christendom*. Uitgeverij Balans.
- Jan Willem Duyvendak & Menno Hurenkamp (2004) *Kiezen voor de kudde: Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Uitgeverij Van Gennep: Amsterdam.
- L. Duyvendak (1994) 'De moderne leeskring', in: *Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis* 1, Leiden, 163-180.
- L. Duyvendak (2001) 'Het damesleesmuseum' in: L. Duyvendak & B. van Heusden (red.) (2001) *Casusboek Literaire cultuur*, Heerlen/Nijmegen, 113-128.
- Mark Elchardus (2004) 'Autonome volgzzaamheid'. In: Duyvendak en Hurenkamp (2004) 205-12.
- Wouter Geurtsen, Annet Hofmeijer & Ton Zondervan (1991) *Homo of hetero, gezegend ben je! Remonstranten over huwelijk en andere relatievormen*. (Publicatierreeks Homostudies dl. 19), Interfacultaire Werkgroep Homostudies Universiteit Utrecht: Utrecht.
- Anthony Giddens (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Polity Press: Cambridge.
- Anthony Giddens (1990) *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press: Stanford.
- Anthony Giddens (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the late Modern Age*, Polity Press: Cambridge.
- Anthony Giddens (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*, Polity Press: Cambridge.
- Anthony Giddens (1993) *New Rules of Sociological Method: Second Edition with a New Introduction*, Stanford University Press: Stanford.
- Anthony Giddens (1994) 'Living in a Post-traditional Society'. In: Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (1994) *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Polity Press: Cambridge, 56-109.
- Anthony Giddens (1998) *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Polity Press: Cambridge.
- Anthony Giddens (2000) *Runaway World: How Globalization is Reshaping our Lives*, Routledge: New York.
- H.P.M. Goddijn e.a. (1980) [1971] *Geschiedenis van de sociologie: achtergronden, hoofdpersonen en richtingen*, 5e druk. Boom: Meppel, Amsterdam.
- Johan Goud (1999) 'Spelen met de ernst: De kunst als onberekenbare bondgenoot', in: W.B. Drees (red.) (1999), 117-28.
- Johan Goud (red.) (2000a) *Een vermoede God: Vijf mystieke denkers*. Uitgeverij Meinema: Zoetermeer.

- Johan Goud (2000b) 'Schrijven in het zand: Predikantschap in de 21ste eeuw' (Diesrede ThUK), Kamper Oraties 15. Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland: Kampen.
- Johan Goud (2000c) 'Een kamer in de wereld: Religieus eclecticisme en de theologie': Rede bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Utrecht op 13 januari 2000, Utrechtse Theologische Reeks 41. Universiteit Utrecht: Utrecht.
- Johan Goud (red.) (2001) *Een verbeelde God: Dertien literaire ontwerpen*. Uitgeverij Meinema: Zoetermeer.
- Johan Goud (red.) (2002a) *Dichterlijke vereeuwigingen: Vijf dichters over tijd en eeuwigheid*. Uitgeverij Flanor: Nijmegen.
- Johan Goud (2002b) 'Het openbare vermogen van poëzie', in: Johan Goud (red.) (2002) *Waar komt ons geloof vandaan? Over openbaringen en ervaringen*. Vlugschrift 18, Remonstrantse Broederschap: Utrecht: pp. 43-8.
- Johan Goud (2003) 'Proeve van belijdenis'. Ongepubliceerd document.
- Johan Goud (2004) 'Wij geloven'. In: Goud & Holtzapffel 2004: 18-46.
- Johan Goud (2005a) 'Notities bij 'Belijden nu''. In: Blaauw & Bosman-Huizinga 2005: 44-8.
- Johan Goud (2005b) 'Drie notities bij de Proeve'. In: *Adrem: Remonstrants Maandblad* juli/augustus 2005.
- Johan Goud (2007) 'De waarde van spot: een theologische kijk'. In: *Theologisch Debat* 4(3) september 2007: 4-11.
- Johan Goud (2012) 'Instemming met kanttekeningen'. In: Antje van der Hoek (2012) *Islam, populisme en kerkelijke respons: vrijzinnigen aan het woord*. Remonstrantse Broederschap: Utrecht.
- Johan Goud & Koen Holtzapffel (red.) (2004) *Wij geloven-wat geloven wij? Remonstrants belijden in 1940 en nu*. Uitgeverij Meinema: Zoetermeer.
- Mark Granovetter (1983) 'The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited'. In: *Sociological Theory*, Vol. 1: 201-33.
- Emile Hakkenes (2010) 'PKN-synode: Antwoordnota van kerk op Klaas Hendrikse voldoet'. In: *Trouw*, 12 november 2010, via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/archief/article/detail/1820386/2010/11/12/PKN-synode-Antwoordnota-van-kerk-op-Klaas-Hendrikse-voldoet.dhtml> (geraadpleegd op 10 juli 2014).
- Olav Hammer (2001) *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Theosophy to the New Age*. Brill: Leiden, Boston, Köln.
- Joep de Hart (1999a) 'Langetermijntrends in lidmaatschappen en vrijwilligerswerk'. In: Paul Dekker (red.) *Vrijwilligerswerk vergeleken: Nederland in internationaal en historisch perspectief*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag: 33-68.
- Joep de Hart (1999b) 'Godsdienst, maatschappelijke participatie en sociaal kapitaal'. In: Paul Dekker (red.) *Vrijwilligerswerk vergeleken: Nederland in internationaal en historisch perspectief*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag: 207-247.
- Nanne E. Haspels (2000) *Identiteit en binding: Visies op identiteit, motieven van toetreden tot en bedanken voor de Remonstrantse Broederschap, consequenties voor het beleid*. Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit: Amsterdam.
- Nanne E. Haspels (2000a) *Identiteit en binding: Deel II Bijlagenrapport*. Remonstrantse Broederschap: Utrecht.
- Paul Heelas, Scott Lash & Paul Morris (1996) *Detraditionalization: Critical Reflections on Authority and Identity*, Blackwell Publishers: Cambridge.
- Paul Heelas & Linda Woodhead (2005) *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Blackwell Publishing: Malden, Oxford & Carlton.

- G.J. Heering (1926) in: K.H. Roessingh (1926), ix-xxxii.
- G.J. Heering (1950) *Geloof en openbaring* [Eerste druk 1935-1937]. Van Loghum Slaterus N.V.: Arnhem.
- Klaas Hendrikse (2007) *Geloven in een God die niet bestaat: Manifest van een atheïstische dominee*. Uitgeverij Nieuw Amsterdam: Amsterdam.
- W.F.H. Hensen (1989) 'De noodzaak van een nieuwe belijdenis'. In: *Flugschrift* 2 1989: 16-20.
- G.J. Hoenderdaal (1968) *Geloven in de Heilige Geest* (Cahiers bij het Nederlands Theologisch Tijdschrift No 2.). H. Veenman en Zonen: Wageningen.
- G.J. Hoenderdaal (1978) *Maatschappelijke bewustwording en uitspraken van de remonstrantse broederschap*, Kort Bestek 20, Remonstrantse Broederschap, Utrecht.
- G.J. Hoenderdaal (1982) 'Begin en beginsel'. In: G.J. Hoenderdaal & P.M. Luca (1982) *Staat in de vrijheid: De geschiedenis van de remonstranten*. De Walburg Pers: Zutphen: 8-55.
- G.J. Hoenderdaal (1984) 'De remonstranten en de oecumenische ontwikkelingen', in: Bouman, S. en Kuiper, E.J. (red.) (1984) *Remonstrantse Toetsen: Ervaringen met de theologie 1934-1984*. Uitgave ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van het seminarium der remonstranten, Remonstrantse Broederschap, Utrecht, 209-20.
- G.J. Hoenderdaal (1989) 'Het vrijzinnig protestantisme tussen de schaduwen van gisteren en morgen (1925-1940)'. In: B. Klein Wassink & Th. M. van Leeuwen (1989), 161-297.
- L.J. van Holk, e.a. (1937) *Geloofsbelijdenis van het werkverband-Roessingh: Theologische verantwoording*. Van Gorcum & Comp. N.V.-Uitgevers, Assen.
- Koen Holtzapffel (2004) 'Kerk van Christus'. In: Goud & Holtzapffel (2004), 115-134.
- Koen Holtzapffel en Marius van Leeuwen (red.) (2010) *De Remonstrantie 400 jaar: Ontstaan, historie, actualiteit*. Uitgeverij Meinema: Zoetermeer.
- Stien Hoogerbrugge (2005) 'Uitgedaagd, lang niet weggevaagd: een impressie van de Algemene Vergadering van Beraad 2005', via: <http://www.remonstranten.org/agenda/ageavberaad2005.htm>, (geraadpleegd op: 17 december 2009).
- E. Ibsch (1991) 'Algemene inleiding: Wat noemen wij modernisme?'. In: J.B. Weenink (red.) (1991) *Modernisme in de literatuur: James Joyce, Italo Svevo, Marcel Proust, Martinus Nijhoff*. VU Uitgeverij: Amsterdam.
- IKON Kerknieuws (2012) 'Remonstrantse Broederschap lange tijd orthodox' (via: <http://www.kerknieuws.nl/nieuws.asp?oId=22433>, (geraadpleegd op: 15 april 2013).
- Struan Jacobs (2007) 'Edward Shils' Theory of Tradition', in: *Philosophy of the Social Sciences* 37 (2), 139-162. Sage Publications.
- William James (1963) *Varianten van religieuze beleving: Een onderzoek naar de menselijke aard* (vert. J. Dutric van *The Varieties of Religious Experience*).
- Hans Joas (2012) *Glaube als Option: Zukunftsmöglichkeiten des Christentums*. Verlag Herder: Freiburg im Breisgau.
- Manuela Kalsky, Ida Overdijk & Inez van der Spek (2005) *Moderne devoties: Vrouwen over geloven*. Uitgeverij De Prom: Amsterdam.
- Manuela Kalsky (2008) 'Het flexibele geloof van Pi: Meervoudige religieuze identiteiten als toekomstvisioen'. In: Doude van Troostwijk e.a. (2008), 64-83.
- Ries Kassens (2004) 'Voordracht bij gelegenheid van de presentatie van het boek: "Wij geloven - wat geloven wij?" Gehouden op 8 oktober 2004 in de Lokhorst kerk in Leiden'.
- B. Klein Wassink. & Th.M. van Leeuwen (red.) (1989) *Tussen Geest en tijdgeest: denken en doen van vrijzinnig protestanten in de afgelopen honderd jaar*. Uitgeverij De Ploeg, Utrecht.
- Rienk Klooster (2006) *Het vrijzinnig protestantisme in Nederland*. Uitgeverij Kok: Kampen.
- F.W. Korsten (2002) *Lessen in literatuur*. Uitgeverij Vantilt: Nijmegen.

- Jarek Kubacki (2004) 'Belijden in oecumenisch perspectief'. In: Blaauw & Bosman-Huizinga (2004), 35-43.
- E.J. Kuiper (1989) 'De remonstranten en hun belijdenissen'. In: Vlugschrift 2 (1989), 8-15.
- E.J. Kuiper (1992) 'Vriendschap en geloofsgemeenschap'. In: Vlugschrift 5 "Mij langt na di": *Gedachten over vriendschap*. Remonstrantse Broederschap: Utrecht.
- E.J. Kuiper. & Th.M. van Leeuwen (red.) (1994) *Als een vuurbaken: teksten over de functie van belijdenissen naar remonstrants inzicht*. Uitgeverij Meinema: Zoetermeer.
- L. Kuitert (2002) 'Lezen als serieuze aangelegenheid: Minstens dertig pagina's per dag', in: *Vrij Nederland* (28), 13 juli 2002.
- Marius van Leeuwen (2004) 'Beeltenis van Gods heilig wezen'. In: Goud & Holtzapffel (2004), 76-94.
- Marius van Leeuwen (red.) (2005) *God op kousenvoeten: Hoe valt er nog van God te spreken*. Remonstrantse Broederschap: Utrecht.
- Marius van Leeuwen (2006a) 'Remonstranten en hun belijdenissen, een historische schets'. In: Bosman e.a. (2006), 13-26.
- Marius van Leeuwen (2006b) 'Aanbiedingsrede', Toespraak voor de Algemene Vergadering van Bestuur 10 juni 2006 te Utrecht. Via: <http://www.remonstranten.org/dossiers/belijdenis/mvanleeuwenaanbiedingbelijdeniso6o6o1o.pdf> [geraadpleegd op 17 december 2009].
- Marius van Leeuwen (2009) 'Nieuwegracht 27: de droom van een vrijzinnige zuil', in: Mirjam de Baar en Mathilde van Dijk (red.) (2009) *Herinnering en identiteit in het vrijzinnig protestantisme*. Uitgeverij Verloren: Hilversum, 167-78.
- Marius van Leeuwen (2010a) 'De erfenis van Arminius'. In: Koen Holtzapffel en Marius van Leeuwen (2010), 23-33.
- Marius van Leeuwen (2010b) 'Een nieuwe kijk op oude geschillen. Een halve eeuw toenadering.' In: Koen Holtzapffel en Marius van Leeuwen (2010), 112-118.
- Marius van Leeuwen (2010c) 'De actualiteit van Arminius', Lezing gehouden ter afsluiting van de conferentie *Arminius herdacht* op 10 oktober 2009 te Leiden. In: Koen Holtzapffel en Marius van Leeuwen (2010), 169-78.
- Marius van Leeuwen (2012a) 'Arminius, the Synod of Dort, and John Donne'. Lecture at the 27th Annual Conference of the John Donne Society. Library of Leiden University, 27 June 2012. Ongepubliceerd manuscript.
- Marius van Leeuwen (2012b) 'Hoe nodig is het te geloven: College gehouden bij zijn afscheid als bijzonder hoogleraar in de Remonstrantse Theologie aan de Universiteit Leiden op maandag 24 september 2012'. Universiteit Leiden.
- Mia Leijssen (2007) *Tijd voor de ziel*. Uitgeverij Lannoo: Tiel.
- John van Maanen (2011) *Tales of the Field: On writing Ethnography*, 2nd edition [1988]. University of Chicago Press: Chicago.
- Sara Maitland (1999) 'Novel Thoughts: Religious Fiction in Contemporary Culture', Occasional Papers of the Erasmus Institute 1999-2, (z.p.).
- Sara Maitland (2009) 'Sara Maitland: Shortlisted for the Bristol Festival of Ideas Book Prize 2008/09', Interview, via: <http://www.youtube.com/watch?v=NzGrXjSEiIM>, (geraadpleegd op: 27 januari 2012).
- Sara Maitland (2010) *Stilte als Antwoord*. Uitgeverij Scriptum: Schiedam (Vert. van *A Book of Silence*).
- Meredith McGuire (2008) *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press: Oxford.
- Eginhard Meijering (2004a) 'Geloven in Gods Heilige Geest'. In: Goud & Holtzapffel (2004), 95-114.

- Eginhard Meijering (2004b) *Geschiedenis van het vroege Christendom: Van de jood Jezus van Nazareth tot de Romeinse keizer Constantijn*. Uitgeverij Balans.
- ND (2009) 'Classis: onderzoek naar leer Hendrikse'. In: *Nederlands Dagblad*, 1 oktober 2009, via: <http://www.nd.nl/artikelen/2009/oktober/01/classis-onderzoek-naar-leer-hendrikse> (geraadpleegd op 10 juli 2014).
- J.W.A. Nieuwenhuijsen (1989) 'Voertuig voor de geest, noodzaak in de tijd, oefening voor het oor'. In: *Vlugschrift* 2 (1989), 3-7.
- W. Noordhoff (1933) *Het godsdienstige gemeenschapsleven in het vrijzinnig-protestantisme: Een sociaal-psychologische studie*. De Tijdstroom, Lochem.
- O. Noordmans (1988a) 'De geloofsbelijdenis van het Werkverband-Roessingh'. In: O. Noordmans (1988) *Verzamelde Werken: Deel IV Ontmoetingen. De Actualiteit der historie*. Uitgeversmaatschappij J.H. Kok: 95-101.
- O. Noordmans (1988b) 'Geloofsbelijdenis'. In: O. Noordmans (1988) *Verzamelde Werken: Deel IV Ontmoetingen. De Actualiteit der historie*. Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 102-106.
- Jan Oegema (2011) *De stille stem: Niet-weten als levenshouding*, Nieuw Amsterdam Uitgevers: Amsterdam.
- Gert J. Peelen (2006) 'Alleen in dit heilloos en onverschillig heeal'. In: *Trouw*, 14 oktober 2006, via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4512/Cultuur/archief/article/detail/1688133/2006/10/14/Alleen-in-dit-heilloos-en-onverschillig-heeal.dhtml> (geraadpleegd op: 18 augustus 2013).
- Jaroslav Pelikan (2003) *Credo: Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*. Yale University Press, New Haven & London (2003).
- Jaroslav Pelikan & Valery Hotchkiss (2003) *Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*. Vols. I-III. Yale University Press, New Haven & London (2003).
- Hanneke Posthumus, Josje den Ridder & Joep de Hart (2014) *Verenigd in verandering: Grote maatschappelijke organisaties en ontwikkelingen in de Nederlandse civil society*. Sociaal en Cultureel Planbureau: Den Haag.
- I. Pronk (2006) 'Duizenden vrouwen, één goed boek' in: *Trouw*, 22 februari 2006.
- RD (2011) 'Esoterisch predikant ds. Fennie Kruize losgemaakt'. In: *Reformatorisch Dagblad*, 19 december 2012, via: http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/esoterisch_predikant_ds_fennie_kruize_losgemaakt_1_610738 (geraadpleegd op: 12 juli 2014).
- Sîân Lee Reid & Shelley Tsivia Rabinovitch (2004) 'Witches, Wiccans, and Neo-Pagans: A review of Current Academic Treatments of Neo-Paganism'. In: James R. Lewis (2004) *The Oxford Handbook of New Religious Movements*. Oxford University Press: Oxford & New York, 514-33.
- Remonstrantse Broederschap (1959) 'Gemeente en vóór-gemeente'. Referaten van Dr. J.A. de Koning en Prof. Dr. G.J. Hoenderdaal. Overdruk uit Handelingen II van de Algemene Vergadering der Remonstrantse Broederschap van 2 en 3 juni 1959. Uitgave der Remonstrantse Broederschap: Rotterdam.
- Remonstrantse Broederschap (2005a) 'Wij geloven – wat geloven wij?: Verslag Algemene Vergadering van Beraad 12 maart 2005'. Bijlage IIIa voor de Algemene Vergadering van Bestuur 4 juni 2005 te Amsterdam.
- Remonstrantse Broederschap (2005b) 'Wij geloven – wat geloven wij?: voortzetting van de gesprekken, in het bijzonder over de 'Proeve van Belijden'. Bijlage IIIb voor de Algemene Vergadering van Bestuur 4 juni 2005 te Amsterdam.
- Remonstrantse Broederschap (2006) *Handelingen I van de Remonstrantse Broederschap 2006*.
- Remonstrantse Broederschap (2010) *Kerkorde: uitgave 2010*.
- Remonstrantse Broederschap (2012) *Handelingen I van de Remonstrantse Broederschap 2012*.

- Remonstrantse Broederschap (2014a) *Handelingen I van de Remonstrantse Broederschap 2014*. Remonstrantse Broederschap (2014b) 'Oproep ongedocumenteerden'. Bijlage VI voor de Algemene Vergadering van Bestuur 14 juni 2014 te Utrecht.
- Remonstrantse Gemeente Den Haag (z.d.) 'Uytenbogaertcentrum voor religie en cultuur', via: http://www.remonstranten.org/denhaag/?page=uytenbogaertcentrum_voor_religie_cultuur&PHPSESSID=76ea21fdod2943075f4963486a311d44 (geraadpleegd op 1 maart 2013).
- Remonstrantse Gemeente Den Haag (2005) 'Wij geloven. Wat geloof ik?: Gesproken woord op de gemeenteavond van 7 juni 2005 in de Remonstrantse kerk te Den Haag.' Gekopieerde uitgave.
- Paul Ricoeur (1991) *Tekst en betekenis: Opstellen over de interpretatie van literatuur*. Ambo/Anthos uitgevers: Baarn.
- Josje den Ridder (2011) 'Praten over boeken: de sociale waarde van leesgroepen', in: Van den Berg e.a. (2011), 103-116.
- K.H. Roessingh (1926) *Verzamelde werken: Bijengebracht en van een inleidend overzicht voorzien door Dr. G.J. Heering*. Van Loghum Slaterus: Arnhem.
- Peter van Rooden (1996) *Religieuze regimes: Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990*. Via: http://www.dbnl.org/tekst/roodo10relio1_01/roodo10relio1_01.pdf (geraadpleegd op 25 juni 2014).
- Peter van Rooden (2004) 'Oral History en het vreemde sterven van het Nederlandse christendom'. In: *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 119 (2004), 524-551. Via: <http://pvrooden.home.xs4all.nl> (geraadpleegd op 20 februari 2008).
- Peter Schmidt (2000) *In de handen van mensen: 2000 jaar Christus in kunst en cultuur*. Uitgeverij Kok/Davidsfonds: Leuven.
- Gershom Scholem (1964) 'Religious Authority & Mysticism'. In: *Commentary Magazine* november 1964: 31-9. Afdruk via: <http://www.commentarymagazine.com/article/religious-authority-mysticism/>: 1-11 (geraadpleegd op 10 juli 2014).
- Edward Shils (1981) *Tradition*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Heine Siebrand (2004) 'Hints: dit koninkrijk is als ...'. Goud & Holtzapffel (2004), 135-163).
- Heine Siebrand (2006) 'The Autonomy of Belief and Fictional Believing'. Lecture for the Sixth International Whitehead Conference: "The Importance of Process –System and Adventure" in Salzburg on the 3rd of July 2006. Ongepubliceerd manuscript.
- Heine Siebrand (2015) *Fantoomreligie: Over het spel van gedaanteverwisseling en rolverwisseling*. Uitgeverij Pagina 3: Bunnik.
- G.J. Sirks (1953) 'Verantwoording en verantwoordelijkheid van ons remonstrant-zijn'. Referaat gehouden op de Algemene Vergadering der Remonstranten te Groningen 1 juni 1953. De Tijdstroom: Lochem.
- P.L. Slis (2006) *De Remonstrantse Broederschap Biografische Naamlijst 1905-2005: Gemeenten, landelijke organen, predikanten en proponenten, publicaties*. Uitgeverij Eburon: Delft.
- Jonathan Z. Smith (2004) *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*. The University of Chicago Press: Chicago & London.
- Kocku von Stuckrad (2014) *Esoterie: De zoektocht naar absolute kennis*. Amsterdam University Press: Amsterdam. Oorspr. uitg.: (2004) *Was ist Esoterik? Kleine Geschichte des geheimen Wissens*.
- Anselm Strauss & Juliet Corbin (1998) *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* [Second Edition]. Sage Publications: Thousand Oaks, London, New Delhi.

- Taakgroep Theologie (2006) 'Een nieuwe belijdenis: toelichting op Herziene versie 2006 van Proeve van Belijden 2004'. Via: <http://www.remonstranten.org/dossiers/belijdenis/dosbelijdenis2006toel.htm> [geraadpleegd op 17 december 2009].
- Charles Taylor (2002) *Varieties of Religion Today: William James Revisited*. Cambridge & London.
- John B. Thompson (1995) *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*, Polity: Cambridge.
- Johannes Tromp (2005) 'Reden en rechtvaardiging van gemeenschappelijk belijden.' Voorzitting in de Algemene Vergadering van Beraad van 12 mei 2005. Via: <http://www.remonstranten.org/dossiers/belijdenis/dosbelijdenistromp.htm> [geraadpleegd op 17 december 2009].
- Uytenbogaert (2005) Spiritualiteit en cultuur: Uytenbogaertcentrum 1995-2005. (Den Haag).
- Uytenbogaert (2012) UYTENBOGAERT-CENTRUM voor religie en cultuur 1995-heden. (Den Haag).
- Paul Verhoeven (2008) *Jezus van Nazaret* (in samenspraak met Rob van Scheers). Meulenhoff: Amsterdam.
- Trea van Vliet (2012) *De dominee, de kerk en God: Interviews en portretten ter gelegenheid van het afscheid van Klaas Hendrikse*. Vereniging van Vrijzinnig Protestant: Middelburg.
- Flugschrift 2 (1989) 'Voor God wil ik belijden': *Remonstranten over hun geloofsbelijdenis*. Remonstrantse broederschap, Utrecht.
- Flugschrift 13 (1997) *Beginsel-vast: Over de beginselverklaring van de remonstranten*. Remonstrantse broederschap, Utrecht.
- Marjoleine de Vos (2005) "Wat Itaka's beduiden": naar aanleiding van 10 jaar Uytenbogaertcentrum. Gehouden op 3 maart 2005 in de Remonstrantse Kerk te Den Haag'.
- Simon Vuyk (2012) *Het einde der remonstranten: Arminius als mythe: Vrijheid en verdraagzaamheid bij de remonstranten als probleem*. Uitgeverij Kok: Utrecht.
- Max Weber (1958) 'The Sociology of Charismatic Authority'. In: H.H. Gerth & C. Wright Mills (eds.) (1958) *From Max Weber: Essays in Sociology*. Routledge & Kegan Paul Ltd: London, 245-52.
- Pauline Weseman (2009) 'Dominees debatteren over esoterie'. In: *Trouw* 13 mei 2009, via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1139823/2009/05/13/Dominees-debatteren-over-esoterie.dhtml> (geraadpleegd op 12 juli 2014).
- K.M. Witteveen (1989) 'In het spanningsveld tussen kerk en wereld (1940-1968)'. In: B. Klein Wassink & Th. M. van Leeuwen (1989), 299-452.
- Linda Woodhead (2002) 'Christianity', in: Paul Fletcher, et al. *Religions in the Modern World: Traditions and Transformations*. Routledge: London and New York (pp. 153-181).
- Cas Wouters (2007) *Informalization: Manners and Emotions Since 1890*. Sage Publications: London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Robert Wuthnow (1994) "I come away stronger": How Small Groups are Shaping American Religion. Wim B Eerdmans Publishing Co.: Grand Rapids Mi.
- Slavoj Žižek & Boris Gunjević (2012) *God in Pain: Inversions of Apocalypse*. Seven Stories Press: New York.

Appendix 1 Lijst van veldwerk activiteiten

12 maart 2005 Amersfoort	AV van Beraad 'Uitgedaagd! Wij geloven –wat geloven wij?'	
8 januari 2006 Kerkzaal 67 personen (47v 20m)	Kerkdienst	Rob Esveld
10 januari 2006 Tuinzaal 18 personen (16v 2m)	Studiekring Dialoog en Islam	Johan Goud
15 januari 2006 Kerkzaal 34 personen (24v 10m)	Kerkdienst Kanselruil met Doopsgezinde Gemeente	Lydia Penner
16 januari 2006 Tuinzaal 14 personen (11v 3m)	Cursus Sporen van God in de bijbel	Rob Esveld
19 januari 2006 Bibliotheek 9 personen (4v 5m)	Vergadering Uytendogaert Commissie	Uitgebreide commissie
23 januari 2006 Tuinzaal 19 personen (17 v 2m)	Thema-avond: Geloven in deze tijd 'Is er maar één God?'	Inleiders Johan Goud en Rob Esveld
30 januari 2006 Tuinzaal 13 personen (11v 2m)	Cursus Sporen van God in de bijbel	Rob Esveld
31 januari 2006 Kerkzaal 48 personen (32v 17m)	Studiekring Dialoog en Islam	Inleider: Abdulwahid van Bommel en Johan Goud

6 februari 2006 Tuinzaal 13 personen (10v 3m)	Cursus Sporen van God in de bijbel	Rob Esveld
7 februari 2006 Tuinzaal 9 personen (7v 2m)	Getuigenissen van het geloof	Johan Goud
11 februari 2006 Kerkzaal 35 personen (29v 6m)	Cursus Islam	Inleiders: A. van der Hoek & S. Kulcu
13 februari 2006 Druivenstraat, Den Haag	Gesprek met Johan Goud	
13 februari 2006 Frankenslag, Den Haag 7 personen (5v 2m)	Kring Benoordenhout 1	Johan Goud
19 februari 2006 Kerkzaal 107 personen (68v 39m)	Dienst van Woord, Beeld, en Klank: 'Zijn is de ziel, is luisteren, is wijken'	Johan Goud, Hans Jacobi en Nini Jonker
19 februari 2006 Kerkzaal 13 personen (10v 3m)	Nabespreking van de kerkdienst	Johan Goud
21 februari 2006 Tuinzaal 16 personen (niet genoteerd)	Studiekring Dialoog en Islam	J.B. Groot Wassink
22 februari 2006 Bibliotheek 5 personen (3v 2m)	Vergadering Feestcommissie	
22 februari 2006 Hoeksteenkerk Voorburg 7 personen (3v 4m)	Poeziekring	Johan Goud
22 februari 2006 Laan Copes van Kattenburg Den Haag	Kring Benoordenhout 2	Johan Goud

9 personen (7v 2m)

27 februari 2006 Valkenboskring Johan Goud
F. Arntseniusplein, Den Haag

12 personen (2v 10m)

6 maart 2006 Cursus Sporen van God in de bijbel Rob Esveld
Tuinzaal

11 personen (8v 3m)

7 maart 2006 Getuigenissen van het geloof Johan Goud
Tuinzaal

6 personen (5v 1m)

8 maart 2006 Gesprek met gemeentelid
Sportlaan, Den Haag

13 maart 2006 Thema avond: Kun je geloven Johan Goud
Tuinzaal en verdraagzaam zijn?

12 personen (9v 3m)

15 maart 2006 Gesprek met gemeenteleden
Scheveningen

15 maart 2006 Kring Oost Voorburg Johan Goud
Frankenslag, Den Haag

5 personen (3v 2m)

5 maart 2006 Kerkdienst Johan Goud
Kerkzaal

69 personen (46v 23 m)

21 maart 2006 Kring Benoordenhout 1 Johan Goud

22 maart 2006 Vergadering met de feestcommissie
Bibliotheek

23 maart 2006 Debat 'De religie voorbij?' Ad Verbruggen
Kerkzaal & Paul Cliteur

80 personen (48v 32m) na de pauze: 66 personen

27 maart 2006 Javastraat, Den Haag 10 personen (8v 2m)	Kring Benoordenhout 2	Johan Goud
28 maart 2006 Tuinzaal 11 personen (9v 2m)	Studiekring Islam en Dialoog	Johan Goud
5 april 2006 Kerkzaal	Repetitie met de feestcommissie	
8 april 2006 Remonstrantse kerk +/- 140 personen	Jubileumbijeenkomst	
9 april 2006 Kerkzaal +/- 165 personen	Jubileumkerkdienst	Rob Esveld, Johan Goud & Reinhold Philipp
9 april 2006 Kerkzaal +/- 140 personen	Jubileumsymposium	Han Adriaanse & Marius van Leeuwen
10 april 2006 Tuinzaal 11 personen (9v 2m)	Getuigenissen van het geloof	Johan Goud
16 april 2006 Kerkzaal 91 personen (16 kinderen)	Kerkdienst Paasmorgen	
25 april 2006 Kelder 12 personen (12v om)	Zen en christelijke spiritualiteit	Gerard Duinker
26 april 2006 Tuinzaal Onbekend	Gesprekken over de ziel	Johan Goud & Tom Mikkers
4 mei 2006 Kelder	Meditatie	Reinhold Philipp

8 personen (8v om)

21 oktober 2006 Redemptoristenklooster, Wittem ong. 75 personen	Studiedag soloreligiositeit	o.a. Marjoleine de Vos, Manuela Kalski Voorzitter: Johan Goud
30 januari 2007 Kerkzaal 46 personen (23m 23v)	Overleven	Anton van 't Hooft en Hans Ouwejan
1 februari 2007 Bibliotheek	Cursus Een weg van vrijheid	Johan Goud
6 februari 2007 Ranonkelstraat, Den Haag	Valkenboskring	Johan Goud
7 februari 2007 Park Vronestijn	Kring Benoordenhout 1	Johan Goud
12 september 2007 Tuinzaal	Onverschilligheid en mededogen	Johan Goud
18 september 2007 Regentessekwartier	Interview met Marian	
1 oktober 2007 Regentessekwartier	Interview met Marian	
2 oktober 2007 Regentessekwartier	Interview met Marian	
3 oktober 2007 Benoordenhout	Interview met Annerie	
3 oktober 2007 Tuinzaal	Onverschilligheid en mededogen	Johan Goud
10 oktober 2007 Benoordenhout	Interview met Annerie	
13 oktober 2007	Studiekring Over de toekomst van de	Johan Goud

Tuinzaal	godsdiens in Nederland	
16 oktober 2007 Voorburg	Interview met Mischa	
17 oktober 2007 Benoordenhout	Interview met Annerie	
17 oktober 2007 Tuinzaal	Onverschilligheid en mededogen	Johan Goud
24 oktober 2007 Voorburg	Interview met Mischa	
24 oktober 2007	Gesprek met Johan Goud	
7 november 2007 Tuinzaal	Onverschilligheid en mededogen	Johan Goud
12 november 2007 Voorburg	Interview met Mischa	
28 november 2007 Tuinzaal	Onverschilligheid en mededogen	Johan Goud
3 december 2007 Kerkzaal 25 personen (20v 5m)	Verlichting en verlossing De Vrij Katholieke Kerk	W. Baaij & Reinhold Philipp
4 december 2007	Gesprek met gemeentelid Bomen- en Bloemenbuurt	
5 december 2007 Benoordenhout	Interview met Karel	
5 april 2008 Universiteit Leiden	Zinweb Lustrumsymposium 'De nieuwe vrijzinnigheid'	
2 juli 2008 Leiden	Interview met Louise	

8 juli 2008 Vruchtenbuurt	Interview met Heleen
11 juli 2008 Vruchtenbuurt	Interview met Paul
14 juli 2008 Vruchtenbuurt	Interview met Paul
21 juli 2008 Vruchtenbuurt	Interview met Heleen
23 juli 2008 Benoordenhout	Interview met Karel
31 juli 2008 Mariahoeve en Marlot	Interview met Dodo
1 augustus 2008 Mariahoeve en Marlot	Interview met Dodo
6 augustus 2008 Leiden	Interview met Louise
2 september 2008 Vruchtenbuurt	Interview met Heleen
22 oktober 2008 Valkenboskwartier	Interview met Bart
20 november 2008 Rotterdam	Interview Tjaard Barnard
24 november 2008 Hilligersberg	Interview Koen Holtzapffel
1 december 2008 Amsterdam	Interview Christiane Berkvens-Stevelinck
2 december 2008 Valkenboskwartier	Interview met Bart

10 december 2008 Interview Johannes Magliano-Tromp
Leiden

19 december 2008 Interview Heine Siebrand
Odijk

6 februari 2009 Interview Johan Goud
Den Haag

9 februari 2009 Interview Lideke In 't Veld
Haarlem

Appendix 2 Uytenbogaert Centrum

1. Uytenbogaertactiviteiten

1. Rubrieken en jaarthema's

In de overzichten van activiteiten die Johan Goud opstelde worden de activiteiten van het Uytenbogaertcentrum gerubriceerd in tien categorieën (Uytenbogaert 2005; 2012). Aan de hand van die categorieën worden ze besproken.

Tien categorieën:

1. Spiritualiteit
2. Theologie
3. Moraal, politiek, levensbeschouwing
4. Filosofie
5. Literatuur
6. Beeldende kunst en film
7. Muziek en dans
8. Diensten van woord, beeld en klank
9. Cursussen oriëntatie remonstranten
10. Sacred dance.

De onderwerpen van de activiteiten hingen vaak samen met het gekozen jaarthema's van de Remonstrantse Gemeente Den Haag. Hieronder volgen de thema's zoals ze aan de orde komen in het overzicht uit 2012 (Uytenbogaert 2012).

1995	Vrijheid
1995-1996	Een jaar over liefde
1996-1997	Honger naar wijsheid
1997-1998	Creativiteit en verbeelding
1998-1999	Zoveel hoofden zoveel goden
1999-2000	Onthullingen en openbaringen
2000-2001	Het eeuwige en de tijd
2001-2002	Nieuwheid en vernieuwing
2002-2003	Grensoverschrijding en identiteit
2003-2004	Gastvrijheid
2004-2005	Eerlijkheid en waarachtigheid
2005-2006	De ziel en God

2006-2007	Over leven en dood
2007-2008	Passie en compassie
2008-2009	Liefde
2009-2010	Hopen en dromen
2010-2011	Vrij en verdraagzaam – maar hoe?
2011-2012	God in de stilte – de stilte in God

1. Rubrieken 1 en 2: spiritualiteit en theologie

De rubrieken ‘spiritualiteit’ en ‘theologie’ omvatten activiteiten op het gebied van de expliciete religiositeit. In de rubriek spiritualiteit komen onderwerpen aan de orde met een meer praktisch karakter. Door de jaren heen ging het over vormen van spiritualiteit, over gebed en meditatie, over wijsheid, over levenskunst, over mystiek, over de ziel, over dromen en over de verhouding tot God. Sinds 1998 is in het jaarprogramma ten minste één meditatiecursus opgenomen. Tussen 2001 en 2010 zelfs ieder jaar twee: christelijke meditatie en zenmeditatie. ‘Sacred Dance’, in het overzicht een aparte rubriek, heeft een vergelijkbaar karakter en kan inhoudelijk tot de rubriek ‘spiritualiteit’ gerekend worden.¹ Een bijzondere activiteit uit deze rubriek is de serie mystieke tijdredes. De teksten van de lezingen werden gepubliceerd in de Uytenbogaertpublicatie *Een vermoede God* (Goud 2000).

De rubriek theologie omvat onderwerpen met een meer klassiek theologisch karakter. Het gaat voornamelijk om activiteiten met een bezinnend karakter over thema’s uit de systematische theologie en over theologie, zoals Goud het noemt, het spreken over God. Zo zijn er activiteiten rond vrijzinnigheid, theologie, christendom, geloven en religie. Daarnaast gaat het over heiligheid, eeuwigheid, het kwaad, naastenliefde en verdraagzaamheid. Het aandeel van de bijbelse theologie is beperkt: het gaat over de bijbelboeken Job en Prediker, over de gnostische evangeliën, en de Apocalyps. Verder passeert een aantal typisch remonstrantse onderwerpen de revue. Het gaat dan over belijdenissen, Arminius en over remonstrantse spiritualiteit. Uit het laatste onderwerp kan worden opgemaakt dat er geen sprake is van een hard onderscheid tussen de rubrieken ‘spiritualiteit’ en ‘theologie’.

1. Het overzicht uit 2012 noemt Sacred Dance een meditatieve vorm van dansen. ‘Er wordt gedanst in een cirkel, het oeroude symbool van heelheid en oneindigheid – want een cirkel kent geen begin en geen einde.’ (Uytenbogaert z.d.a: 14). Ook werkte de Sacred Dance-groep mee aan kerkdiensten. Er werd met hen tot drie keer toe een dienst van woord en dans georganiseerd.

2. Rubrieken 3 en 4: Moraal, politiek, levensbeschouwing en filosofie

De rubrieken ‘moraal, politiek, levensbeschouwing’ en ‘filosofie’ omvatten activiteiten met een beschouwend karakter. In de rubriek ‘moraal, politiek, levensbeschouwing’ gaat het om de reflectie op, al dan niet actuele, maatschappelijke thema’s. Zo waren er debatten over hulp bij zelfdoding, over goed en fout in de oorlog, over waarden in de politiek, over religiekritiek en spot, over dierenrechten, over incest, over onderwerpen rond de multiculturele samenleving, gastvrijheid en illegaliteit en over vrijzinnigheid als maatschappelijk verschijnsel. Er waren minisymposia over opvoeding tot vrijheid, over eigenliefde en liefde tot de vijand, over tijdsbeleving in de moderne cultuur, over biotechnologie, over het Internationale Strafhof. Ten slotte waren er lezingen over vrijheid, eigenliefde, beelden van de ander, over politieke wijsheid en idealisme en over planologie. Voor deze thema’s uit het actuele publieke werden filosofen, ethici, sociologen, journalisten, columnisten, vertegenwoordigers van belangenorganisaties en politici uitgenodigd.

De rubriek ‘filosofie’ omvat naast een enkele opzichzelfstaande lezing vooral lezingenseries en cursussen. Ze werden meestal door Johan Goud gegeven. Soms werd een gastspreker uitgenodigd, een enkele keer ook een serie sprekers. In deze series en cursussen gaat het vrijwel steeds om een verdieping van het jaarthema (zie onder) of een element daarvan. Zo was het thema van 1999-2000 ‘Onthullingen en openbaringen’ en heette de lezingenserie ‘Filosofische revelaties’. Op andere momenten heeft de cursus meer het karakter van een doordenking en verdieping van het jaarthema vanuit filosofisch perspectief. De doordenking kan een geschiedfilosofisch karakter hebben, zoals in 2000-2001 toen het jaarthema ‘Het eeuwige en de tijd’ was en de lezingenserie ‘Tijd en eeuwigheid in de filosofie’ met lezingen van gastsprekers over Augustinus, Thomas van Aquino, Spinoza, Hegel, Kierkegaard, Heidegger en Levinas. Soms was er sprake van een meer systematische benadering, zoals de door Johan Goud geleide cursus ‘Onverschilligheid en mededogen’ in het kader van het jaarthema ‘Passie en Compassie’. Deze cursus had het karakter van een verdieping op het thema compassie naar aanleiding van teksten van Dostojewski, Wiesel, Levinas, Nietzsche en Nussbaum.

De enige uitzondering op de regel dat de cursussen een verdieping bieden van het jaarthema lijkt de cursus ‘Dialogoog en islam’ (2005-2006) die werd bijgewoond in de eerste veldwerkperiode. Deze cursus, die geleid werd door Johan Goud en J. B. Groot Wassink, ging over de islam, terwijl het jaarthema ‘De ziel en God’ was. De activiteiten van het Uytenbogaertcentrum waren in dat seizoen niet alleen verbonden met het jaarthema van het Uytenbogaert, maar ook met het jaarthema van de landelijke Remonstrantse Broederschap: ‘Wederzijds’, over de interreligieuze dialoog.

3. Rubrieken 5, 6 en 7: De kunsten

De rubrieken ‘literatuur’, ‘beeldende kunst en film’ en ‘muziek en dans’ representeerden de kunsten. De rubriek ‘literatuur’ omvatte lezingen en cursussen met en over schrijvers en dichters en een aantal gesprekken met dichters (Rutger Kopland en Willem Jan Otten) en een literatuurwetenschapper (S. Dresden). Kenmerkend voor de cursussen en lezingen is dat ze vaak over en met een literator zijn. Zo waren er activiteiten over en met Jan Eijkelboom, Rutger Kopland, Vonne van der Meer, Nicolaas Matsier, Mustafa Stitou, Abdelkader Benali, Mark Boog en Arnon Grunberg. Het kan gaan over het werk van een dichter of een dichter wordt gevraagd om een lezing te houden over een thema, zoals: gemis, de eerlijkheid van de kunstenaar, afscheid nemen, liefde, een kritiek op de hoop en de kindertijd.

Een bijzondere activiteit is de serie *Dichterlijke vereeuwigingen* uit 2001 in het kader van het jaarthema ‘Tijd en eeuwigheid’. Voor deze serie werd aan de dichters Ton van Deel, Willem Jan Otten, Rutger Kopland, C.O. Jellema en Marjoleine de Vos gevraagd een gedicht te schrijven over dat thema. Dit gedicht presenteerden zij in de vorm van een lezing over de confrontatie van hun eigen gedicht met een door hen gekozen gedicht uit de wereldliteratuur. De gedichten en de lezingen zijn gepubliceerd in een gelijknamige publicatie (Goud 2002a). Opvallend is ook een minisymposium over Albert Camus, dat werd georganiseerd naar aanleiding van een rede die Camus in 1954 had uitgesproken in de Remonstrantse Kerk aan de Laan.

De eerste activiteiten in de rubriek ‘beeldende kunst en film’ waren twee manifestaties in het Haags Filmhuis met medewerking van Willem Jan Otten in 1997 en 1998. Daarna ging het tot 2005 steeds over de beeldende kunst. Tussen 1998 en 2002 werd jaarlijks een lezing geprogrammeerd over een onderwerp of persoon uit de beeldende kunst. In 2003, 2004, 2005 en 2008 waren er cursussen over beeldende kunst. Tussen 2007 tot 2012 omvatte deze rubriek een vertoning van een film, gevolgd door een gesprek over de film.

De rubriek ‘muziek en dans’ omvat, met uitzondering van een optreden van musicus Hardmoed Grefe, lezingen (1998-2002) en cursussen (2003-2012). De activiteiten in deze twee rubrieken verschillen sterk van de activiteiten in de rubriek ‘literatuur’. Daar staan schrijvers en dichters en hun werk centraal, niet alleen in de beschouwing over hun werk door anderen, zij worden er zelf bij betrokken.

4. Overige rubrieken

De drie rubrieken die de kunsten representeren, staan ook voor een arbeidsverdeling tussen drie leden van de Uytenbogaertcommissie. De literatuur is het domein van Johan Goud, de muziek van Hans Jacobi en de beeldende kunst van Nini

Jonker. Goud, Jacobi en Jonker bereiden samen de Diensten van woord, beeld en klank voor. Vaak nemen ze in die dienst respectievelijk het woord, het beeld en de klank voor hun rekening. Samen met de ‘cursussen oriëntatie’ representeert de rubriek ‘Diensten van Woord, Beeld, Klank’ de verhouding tot de kerkelijke gemeente. In deze diensten krijgt een Uytenbogaertthema gestalte in een kerkdienst. Andersom brengen de ‘cursussen oriëntatie’ de remonstrantse gemeente bij de deelnemers aan Uytenbogaertactiviteiten. Ze zijn bedoeld voor belangstellenden. Sinds 2006 wordt voor wie lid of vriend wil worden als vervolg de cursus ‘Onderweg naar Pinksteren’ georganiseerd: nieuwe leden treden traditioneel met Pinksteren toe tot de gemeente.

Kenmerkend voor de activiteiten van het Uytenbogaertcentrum is dat het, naast de bezinning op een bepaald onderwerp, ook gaat om een reflectie op de praktijk. Er wordt niet alleen van buitenaf gereflecteerd op bepaalde thema’s, ook het binnenperspectief komt aan de orde, wanneer betrokkenen zelf aan het woord komen. Dit geldt met name voor de rubrieken ‘spiritualiteit’, ‘moraal, politiek, levensbeschouwing’ en ‘literatuur’. De Sacred Dance, de meditatiecursussen uit de rubriek ‘spiritualiteit’ en de ‘diensten van woord, beeld, en klank’ hebben een praktisch karakter, maar vormen maar een beperkt gedeelte van het aanbod.

2. Inleiders en sprekers uit het Uytenbogaertprogramma

Bij de selectie van de sprekers nieuwsgierigheid was het uitgangspunt om naar voren te brengen wat er in de breedte gedacht en gezegd werd over de onderwerpen die aan de orde zijn. Het zijn met name deze sprekers die maken, meer nog dan de activiteiten, thema’s en rubrieken als zodanig, dat de aanduiding ‘uniek en talrijk’ op zijn plaats was. Het gaat in een periode van zeventien jaar om tweehonderd sprekers die met elkaar 361 optredens verzorgden. Daarbij valt op dat van de tweehonderd sprekers een grote meerderheid, honderdvijftig sprekers, eenmalig optrad. Van degenen die vaker kwamen, kwam een kleine dertig twee keer, tien sprekers kwamen drie keer. De overige twaalf sprekers kwam vier keer of vaker, tot wel vijftien keer (de organist van de RGDH: Hans Jacobi).

Buiten de selectie van 22 sprekers verzorgde Johan Goud veruit de meeste activiteiten voor het UC. Zijn bijdrage liep van het voeren van gesprekken tot het houden van lezingen en het verzorgen van cursussen. Hierbij was zijn optreden als gastheer, inleider en gespreksleider bij andere activiteiten nog niet meegerekend. Goud was over het algemeen ook degene die sprekers aandraagt, vroeg en het contact met hen onderhield. Hieronder volgt een selectie van sprekers

1. Tweeëntwintig sprekers: een selectie

Hieronder volgt een overzicht van de sprekers die drie keer of vaker kwamen. Met dit selectiecriteria ontstaat een overzichtelijke groep van tweeëntwintig sprekers aan de hand waarvan een representatief beeld geschetst kan worden van de achtergrond van de sprekers.

Appendix 2, kader 1. Tweeëntwintig sprekers

Han Adriaanse (5) *Godsdienstfilosoof, gemeentelid en voormalig predikant van de RDGH*

Abdulwahid van Bommel (4) *Imam, geestelijk verzorger, en islamitisch theoloog*

Erik Borgman (3) *Rooms-katholiek theoloog (systematische theologie)*

Martien Brinkman (3) *Protestants theoloog (interculturele theologie en missiologie)*

Wibren van der Burg (3) *Rechtsfilosoof en voormalig voorzitter van de CoZa*

Paul Cliteur (4) *Rechtsfilosoof en columnist*

Ton van Deel (4) *Dichter*

Rob Esveld (3) *Voormalig predikant van de RGDH*

Jaap Goedegebuure (3) *Literatuurwetenschapper*

Hans Jacobi (15) *Organist RGDH en lid Uytenbogaertcommissie*

Nini Jonker (4) *Kunsthistorica en lid Uytenbogaertcommissie*

Aad Jonkers (3) *Voormalig predikant RGDH*

Rutger Kopland (6) *Dichter en psychiater*

Marius van Leeuwen (5) *Remonstrants theoloog en voormalig seminarium-hoogleraar*

Frans Maas (3) *Rooms katholiek theoloog (Mystiek en spiritualiteit)*

Eginhart Meijering (3) *Remonstrants theoloog (Vroeg christendom en dogmatiek)*

Tom Mikkers (4) *Remonstrants predikant en Algemeen secretaris van de RB*

Bert Musschenga (3) *Ethicus*

Willem Jan Otten (9) *Dichter*

Reinhold Philipp (8) *Predikant RGDH*

Marga Vos (3) *Voormalig predikant RGDH*

Marjoleine de Vos (8) *Dichter en columnist*

(Het getal tussen haakjes geeft het aantal optredens in het UC aan.)

Deze sprekers worden hieronder besproken aan de hand van drie eigenschappen. De eerste eigenschap is de relatie tot de Remonstrantse Gemeente Den Haag. Dat kan betekenen dat iemand lid of vriend is van de gemeente, predikant van de gemeente of voormalig predikant. Het tweede criterium is het al dan niet hebben van een remonstrantse achtergrond. Het derde criterium is dat van theologie en cultuur. Daar gaat het om de achtergrond waaruit de spreker het grensvlak van religie en cultuur benadert en de hoedanigheid waarin sprekers werden uitgenodigd: theoloog, filosoof, ethicus, literatuurwetenschapper, kunsthistorica, columnist of dichter.

Dat laatste criterium kan weinig exact geduid worden. Vooral het etiket theoloog brengt een moeilijkheid aan het licht. Ruim honderd sprekers kunnen worden aangeduid als theoloog. Het gaat om theologen die als zodanig werkzaam zijn in de academische wereld, om predikanten en voorgangers, om personen die vanuit een andere discipline op het terrein van theologie, religie en zingeving terecht zijn gekomen, of, andersom, om personen die als theoloog zijn geschoold, maar later in een andere discipline terechtkwamen. Zo wordt Bert Musschenga in Uytenbogaert steeds als ethicus gepresenteerd.² Hij studeerde echter theologie en promoveerde aan de faculteit godgeleerdheid. Sinds zijn promotie werkt hij aan de filosofische faculteit van de Vrije Universiteit. Om die reden wordt hij als ethicus opgevoerd.

Het is weinig verrassend dat een kenmerkende eigenschap van vrijwel alle sprekers is hun belangstelling voor religie, cultuur of het grensvlak van beide. Ofwel omdat zij religie en theologie verbinden met kunst en filosofie, ofwel omdat ze aandacht hebben voor de plaats van religie in de samenleving, ofwel omdat zij belangstelling hebben voor religieuze thema's in, op het eerste gezicht, niet-religieuze verschijnselen. Op deze regel bestaan twee uitzonderingen. De eerste betreft een aantal columnisten en journalisten en een aantal lokale en vooral landelijke politici. De tweede betreft een groep experts op het gebied van maatschappelijke thema's. In de groep van tweeëntwintig is geen vertegenwoordiger van deze groep. De enige die onder voorwaarden als zodanig zou kunnen gelden is Paul Cliteur.³

2. Hij ging als ethicus in debat over 'Hulp aan zelfdoding' (1995). Hij leverde een bijdrage aan een minisymposium over 'Alle religies één? Naar aanleiding van de 'Verklaring over een wereldethos' (2000). En hij hield een lezing over integriteit in het kader van een cursus over 'Waarachtigheid volgens filosofen' (2004-5).

3. Van Cliteur kan niet gezegd worden dat hij geen interesse heeft voor het verschijnsel religie. Hij publiceerde over religieuze thema's, onder andere 'God houdt niet van vrijzinnigen'. Ook in Uytenbogaert werd hij om die reden uitgenodigd. Zo ging hij tijdens de veldwerkperiode in debat met Ad Verbrugge over 'De religie voorbij?' en eerder met J.L. Heldring en Johan Goud over Atheïstische kritiek (1996). Later bovendien over vormen van vrijzinnigheid met Wibren van der Burg (2010). In 1997 echter ging hij

2. *De RGDH*

De bijdrage van de sprekers liep uiteen van deelname aan een symposium of debat tot het leiden van een cursus die bestond uit meerdere bijeenkomsten. De cursussen van het Uytendogaertprogramma werden vrijwel altijd verzorgd door Johan Goud, een andere (oud-)predikant van de Haagse gemeente of een van de leden van de Uytendogaertcommissie. Uit de groep van tweeëntwintig ging het om Rob Esveld, Hans Jacobi, Nini Jonker, Aad Jonkers, Reinhold Philipp en Marga Vos-Wiegand.

Hoewel zij, met uitzondering van Hans Jacobi, niet veel verschillende activiteiten op hun naam hebben staan, ging het wel steeds om een cursus van meerdere bijeenkomsten of een cursus die meerdere jaren op het programma stond. Zo stond de meditatiegroep van Reinhold Philipp in 2012 voor de dertiende keer op het programma. Die werd in het overzicht van Goud als één activiteit geteld. De enige anderen die een cursus gaven, waren J.B. Groot Wassink, die in de veldwerkperiode met Goud de filosofiecursus Islam en Dialoog leidde en Tom Mikkers, die met Goud vier cursussen uit de rubriek 'spiritualiteit'⁴ verzorgde. Hij was weliswaar remonstrants predikant, maar niet in Den Haag.

Bovengenoemde zeven personen vertegenwoordigen de RGDH in de groep van tweeëntwintig. Het gaat om vijf (oud-)predikanten van de RGDH, de organist en een gemeentelid. Hun aandeel in de groep van tweeëntwintig is niet representatief voor het aantal gemeenteleden in de gehele groep sprekers. Dat is veel kleiner. Dat wordt echter gecompenseerd door hun aandeel in het programma: een groot deel van het aanbod wordt verzorgd door mensen uit eigen kring.

3 *De Remonstrantse Broederschap*

Naast deze zeven personen zou ook Han Adriaanse een vertegenwoordiger van de Haagse gemeente genoemd kunnen worden. Hij was gemeentelid en oud-predikant van de gemeente. Bovendien was hij hoogleraar godsdienstwijsbegeerte aan de Universiteit Leiden. Deze positie werd sinds K.H. Roessingh vrijwel onafgebroken vervuld door een remonstrant.⁵ De voorgangers van Adriaanse traden in hun positie van hoogleraar ook als remonstrants theoloog naar buiten. Goud

ook in debat over 'De rechten van het dier' met Gerrit Manenschijn (1997). In die hoedanigheid wordt hij hier genoemd.

4. 2006 'De ziel'; 2007 'Kunst van het leven – kunst van het sterven'; 2008 'Ontmoetingen met een verborgen God'; 2010 'Uw koninkrijk kome'.

5. K.H. Roessingh (1916-1925); L.J. van Holk (1931-1961); H.J. Heering (1964-1978); H.J. Adriaanse (1978-2001); W.B. Drees (2001-2014). Drees is vriend van de RB. Roessingh werd opgevolgd door H.T. de Graaf die vrijzinnig hervormd was.

stelde in het interview over traditie dat Adriaanse brak met dit gebruik. Hij verwees daarbij naar Adriaanes *Het verschijnsel theologie*. Daar stelt Adriaanse: ‘De geschiedenis van de wetenschappelijke theologie is een geschiedenis van specialisatie en differentiatie, in een grote en uiteindelijk volledige onafhankelijkheid van de kerk’ (Adriaanse e.a. 1987: 10).

Adriaanse stelde zich in zijn academische functie op overeenkomstig dit principe, op persoonlijke titel echter levert hij in remonstrants verband wel de nodige bijdragen aan de remonstrantse theologie. Zo schreef hij een artikel in de, in het kader van dit onderzoek belangrijke, bundel *Wij geloven – wat geloven wij?* (Goud & Holtzapffel 2004). Daarmee is Adriaanse een *trait d’union* tussen de Haagse gemeente, de landelijke Remonstrantse Broederschap, en – naar zijn eigen opvattingen over zijn werkterrein – het domein van de cultuur.

Het landelijke kerkverband wordt behalve door Adriaanse gerepresenteerd door de hoogleraar (sinds 2012 emeritus) van het Remonstrants Seminarium Marius van Leeuwen, de remonstrantse theoloog Eginhard Meijering en Tom Mikers, predikant en de huidige algemeen secretaris. Wibren van der Burg is weliswaar geen theoloog, maar vervulde de nodige bestuurlijke functies, als voorzitter van de Commissie tot de Zaken en president-curator van het Remonstrants Seminarium. Zo is er binnen de groep van tweeëntwintig een groep van twaalf personen die de Remonstrantse Broederschap vertegenwoordigt. Negen van hen zijn theologen. Ook hier geldt dat het aantal personen getalsmatig niet representatief is voor het aantal remonstranten dat optrad in Uytenbogaert, maar hun aandeel in het programma wel. Het Uytenbogaertcentrum heeft in dat opzicht voor een aantal remonstrantse theologen gefunctioneerd als een podium voor remonstrantse theologie.

4. Theologie en cultuur

Naast de remonstrantse theologen zijn er nog vier theologen onder de groep van tweeëntwintig. Het gaat om Abdulwahid van Bommel, Erik Borgman, Martien Brinkman en Frans Maas. Van dezen hebben er twee een katholieke, één een protestantse en één een islamitische achtergrond. Abdulwahid van Bommel vertegenwoordigt de andere religieuze tradities dan het christendom. Ze zijn niet erg sterk vertegenwoordigd onder de sprekers, al spraken in Uytenbogaert in de loop van de tijd hindoes, boeddhisten, joden, moslims, maar ook vertegenwoordigers van minder bekende christelijke denominaties, zoals mgr. Baaij van de Vrij Katholieke Kerk.

De twaalf theologen vertegenwoordigen het religieuze veld. Dat van de cultuur bestaat in de eerste plaats uit columnisten, filosofen, ethici, literatuurwetenschappers, musicologen en kunsthistorici. In de groep van tweeëntwintig worden zij vertegenwoordigd door kunsthistorica Nini Jonker, literatuurwetenschapper Jaap

Goedegebuure, rechtsfilosoof Wibren van der Burg en ethicus Bert Musschenga. Columnist en rechtsfilosoof Paul Cliteur neemt een tussenpositie in: hij is academicus en bekend als publicist en columnist.

In de tweede plaats zijn naast deze met een beschouwende houding ook vertegenwoordigers uit de cultuurpraktijk. In de groep van tweeëntwintig is de organisator van de RGDH Hans Jacobi een vertegenwoordiger. De grootste groep beoefenaren van de kunsten betreft literatoren. In de selectie zijn zij met Ton van Deel, Rutger Kopland, Willem-Jan Otten en Marjoleine de Vos, na de theologen, het sterkst vertegenwoordigd. Ze kwamen ook veel vaker dan gemiddeld. Uitschieter Willem-Jan Otten kwam inmiddels al negen keer voor een lezing of een filmmanifestatie. Marjoleine de Vos sprak in totaal acht maal.

Appendix 3 Respondenten

1. Remonstrantse theologen

Tjaard Barnard (1968). Predikant van de Remonstrantse Gemeente Rotterdam. Promoveerde op een onderzoek naar het veranderen van het remonstrantse zelfbegrip tussen 1850 en 1940. Voormalig rector van het Remonstrants Seminarium.

Christiane Berkvens-Stevelinck (1946). Predikant van de Remonstrantse Gemeente Breda en Rotterdam. Voormalig bijzonder hoogleraar te Nijmegen (Keizer Karel wisselleerstoel). Was werkzaam bij de Leidse Universiteitsbibliotheek.

Johan Goud (1950). Emeritus predikant van de Remonstrantse Gemeente Den Haag, in die hoedanigheid coördinator van het Uytendogaert Centrum. Was bijzonder hoogleraar wijsgerige theologie aan de Rijksuniversiteit Utrecht, later 'Religie en zingeving in literatuur en kunst'.

Koen Holtzapffel (1961) Predikant van de Remonstrantse Gemeente Rotterdam. Voormalig docent van het remonstrants seminarium. Promoveerde op een onderzoek naar eschatologie in het denken van rechtsmoderne theologen.

Lideke In 't Veld (1936) Emeritus predikant sinds 1 maart 2001. Was voorzitter van de Commissie tot de Zaken

Johannes Magliano-Tromp (1964) Onderwijs directeur aan de Haagse vestiging van de Universiteit Leiden. Niet-dienstdoend remonstrants predikant. Was universitair Hoofddocent aan het Instituut voor Godsdienstwetenschap van de Universiteit Leiden.

Heine Siebrand (1951) Emeritus predikant van de Remonstrantse Gemeente Utrecht. Voormalig oecumenisch studentenpredikant in Utrecht. Was lid van de Commissie tot de Zaken en het curatorium van het Remonstrants Seminarium.

1. Gegevens op grond van Slis 2006

2. Haagse respondenten

Annerie	(1934)	Lid	Kring Benoordenhout 2
Bart	(1969)	Lid	Voorzitter Uytenbogaert Commissie
Dodo	(1949)	Lid	Dienst van Woord, Beeld, en Klank
Heleen	(1944)	Vriend/Lid	Uytenbogaertcursus
Karel	(1959)	Lid	Voorzitter Kerkenraad
Louise	(1983)	Belangstellende	Uytenbogaertcursus
Marian	(1928)	Vriend	Vrijwilliger Uytenbogaert Centrum
Mischa	(1944)	Vriend/Lid	Uytenbogaert Studiekring
Paul	(1919)	Vriend/Lid	bijbelcursus Rob Esveld

2. De persoonsgegevens zijn zoveel mogelijk geanonimiseerd. De gekozen namen zijn afkomstig uit de roman *Poeder en Wind* van K. Schippers en willekeurig toegewezen aan de respondenten (noot 75 onderaan p. 149).

Appendix 4 Geloofsbelijdenissen

1. Gezamenlijke geloofsbelijdenissen

Apostolische geloofsbelijdenis

Ik geloof in God de Vader, de Almachtige, Schepper des hemels en der aarde.

En in Jezus Christus, Zijn eniggeboren Zoon, onze Heere;

die ontvangen is van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria;

Die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven,

nedergedaald ter helle; ten derde dage wederom opgestaan van de doden;

opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods, des almachtigen Vaders;

vanwaar Hij komen zal om te oordelen de levenden en de doden.

Ik geloof in de Heilige Geest.

Ik geloof één heilige, algemene, christelijke kerk, de gemeenschap der heiligen;

vergeving der zonden;

wederopstanding des vlezes;

en een eeuwig leven.

Amen

Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel

Ik geloof in één God, de almachtige Vader, Schepper van de hemel en de aarde, van alle zichtbare en onzichtbare dingen.

En in één Here Jezus Christus, de eniggeboren Zoon van God, geboren uit de Vader voor alle eeuwen, God uit God, Licht uit Licht, waarachtig God uit waarachtig God; geboren, niet geschapen, één van wezen met de Vader; door Hem zijn alle dingen geworden.

Ter wille van ons mensen en van ons behoud is Hij neergedaald uit de hemel en vlees geworden door de Heilige Geest uit de maagd Maria en is een mens geworden. Hij is ook voor ons gekruisigd onder Pontius Pilatus, heeft geleden, is begraven. Op de derde dag is Hij opgestaan overeenkomstig de Schriften. Hij is opgevaren naar de hemel, zit aan de rechterhand van de Vader en zal in heerlijkheid weerkomen om te oordelen de levenden en de doden. En zijn rijk zal geen einde hebben.

En in de Heilige Geest, die Here is en levend maakt, die van de Vader en de Zoon uitgaat, die samen met de Vader en de Zoon aanbeden en verheerlijkt wordt, die gesproken heeft door de profeten.

En een heilige, algemene en apostolische kerk.

Ik belijd een doop tot vergeving van de zonden.

Ik verwacht de opstanding van de doden en het leven van de komende eeuw.

Amen.

Geloofsbelijdenis van het Werkverband-Roessingh

I. GOD

Wij gelooven in GOD,

den Schepper en Onderhouder van alle dingen, zienlijke en onzienlijke, die in en door zichzelf bestaat, eeuwig en alomtegenwoordig;

den Almachtige, wiens heerschappij gaat over alles, zoodat buiten Zijn wil niets geschiedt of bestaat, die alles doet naar Zijn ondoorgrondelijk welbehagen;

den Heilige, voor wiens oordeel niets, wat onheilig is, stand kan houden;

den Vader, wiens wezen liefde is, waarin ook wij door genade zijn opgenomen.

II. OPENBARING

Wij gelooven, dat God verborgen is, zoodat uit eigen kracht geen mensch Hem vermag te kennen, maar tevens, dat Hij zich openbaart.

Hij openbaart zich aan alle tijden en alle volken; zoodat Zijn openbaring nimmer aan eenig heilig schriftuur, eenige leer of eenig ambt zoodanig mag worden verbonden geacht, dat iemand verhinderd zou worden Zijn levend Woord te verstaan.

Wij gelooven, dat God zich openbaart zoowel door het innerlijk licht, alsook in de Natuur door het wonder der schepping, bovenal in het geheimenis van het leven; in de Mensch door het wonder der persoonlijkheid, bovenal in het geheimenis der ziel, in de Geschiedenis, bovenal in den opbouw der cultuur, waarvan het godsdienstig-zedelijk leven de kern is.

Maar de volheid Zijner Openbaring, die elke andere Openbaring vervult en te boven gaat, schenkt God in Jezus Christus.

III. JEZUS CHRISTUS

Wij gelooven in Jezus Christus. Wij kennen Hem uit den bijbel en uit het Christelijk geloofsleven van verleden en heden, waarbij wij de methode en de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek ten volle aanvaarden.

Jezus Christus is voor ons: de gestalte, in wie wij de heerlijkheid des Vaders aanschouwen, het licht der wereld, waarin wij de waarheid Gods ontvangen, de heilige macht die mensch en menschheid voert op de weg van den goddelijken wil. God openbaart ons de diepten van Zijn oordeel en de rijkdom Zijner liefde nergens zo klaar als in het evangelie van hem, wiens leven en prediking, wiens kruis en overwinning verlossende kracht zijn voor mensch en gemeenschap.

IV DE NIEUWE MENSCH

Wij gelooven, dat God door de kracht van Zijn Heiligen Geest den mensch vernieuwt.

Wij belijden, dat wij allen, zelfs bij ons beste streven, deze vernieuwing van noode hebben en zonder haar het leven, waartoe God ons roept, niet vinden.

Wanneer wij het goddelijk oordeel over ons leven aanvaarden, onze zonde als schuld tegenover God erkennen, Zijn vergevende liefde ervaren en de richting van ons leven in gehoorzaamheid en vertrouwen willen zoeken, dan hebben wij het nieuwe leven in beginsel ontvangen.

Dit nieuwe leven is het eeuwige leven, het is de vrijheid, de blijdschap en de liefde van het kindschap Gods, het is de kracht, de arbeid en het getuigenis in de wereld, het is het leven, het sterven en de toekomst in God.

V HET KONINKRIJK GODS

Wij gelooven in de komst van een heilige orde en gemeenschap: het Koninkrijk Gods, dat in Jezus Christus is geopenbaard.

Wij weten, dat dit rijk niet door mensen zal worden verwerkelijkt, maar wij gelooven, dat God hen roept om het voor te bereiden.

Dit houdt in: het dienen van Zijn Kerk, die de gemeenschap der geloovigen is en de draagster en verkondigster van het Godswoord in leven en wereld; en de arbeid aan de samenleving, waarin de doorwerking der Christelijke waarheid de vernieuwing zal brengen, waar de menschheid naar hongert en dorst.

Wij gelooven en verwachten, dat God aan het einde der tijden Zijn oordeel zal voleinden en Zijn Koninkrijk zal doen komen als laatste en hoogste verwerkelijking van Zijn heiligheid en liefde.

Dan zal Hij zijn alles in allen.

Remonstrantse belijdenis van 1940

De Remonstrantse Broederschap is niet gebouwd op een onaantastbare Belijdenis, maar op een Beginselverklaring. Zij kent echter wel een belijdenis als uitdrukking van het gemeenschappelijk geloof. Reeds in 1621 heeft zij, kort na haar stich-

ting, een belijdenis opgesteld en verbreid. De hier volgende is in 1940 opgesteld door het Convent van Remonstrantse Predikanten.

De Broederschap richt zich dus niet tegen het bezitten van een belijdenis, maar wel tegen het misbruik dat een belijdenis als onveranderlijke formulering wil gelijkstellen met de bijbel en het Evangelie zelf. Zo schreef Episcopius, de eerste hoogleraar onzer Broederschap in 1621: Wij moeten een belijdenis steeds weer 'aan den Toetssteen der Waarheid proeven'; zij heeft op zichzelf geen 'onweder-sprekelijke Autoriteit'. Zij is echter, vooral in tijden van verwarring nodig om ongebondenheid in het geloof te voorkomen; zij wil een vuurbaken zijn om 'te waarschuwen voor de banken, zanden en stranden of klippen'. Een belijdenis mag nooit een wapen zijn om anderen te oordelen en te veroordelen. Het oordeel is aan God. De taak ener belijdenis is om in 'voorzichtigheid en liefde' de weg te wijzen en voor te lichten.

Aan deze door de Remonstrantse voorvaderen getrokken richtlijnen blijven wij trouw. In die geest werd de hier volgende belijdenis in 1940 opgesteld en aan de leden der Broederschap en andere meelevenenden aangeboden.

Wij geloven in de heilige, almachtige God,
 onze Schepper en Heer,
 wiens wijsheid ondoorgrondelijk is,
 wiens oordeel gaat over alles.
 Hij is rechtvaardig en barmhartig,
 onze Hemelse Vader,
 die allen in Zijn liefde wil opnemen;
 de Bron van alle goed.
 Wij geloven in Jezus Christus,
 Beeltenis van Gods heilig Wezen
 en Openbaring Zijner Genade.
 Voor allen is Hij gekomen
 en voor allen is Hij gestorven.
 Hij brengt ons Gods eeuwige liefde nabij,
 die vergeeft en verzoent.
 Hij roept ons tot arbeid en strijd
 in het overwinnend teken van het Kruis,
 en is voor mens en gemeenschap
 de Weg, de Waarheid en het Leven.
 Wij geloven in Gods Heilige Geest,
 die onze harten ontsluit voor de Waarheid
 en bezielend zich in ons uitstort,
 zodat wij in de vrijheid des Geestes
 en in de liefde jegens elkander

ons verenigen in verering
en in heilige dienst van God.
Wij geloven in de Gemeenschap der Heiligen,
waarin de Kerk van Christus gegrond is,
die één is in alle verscheidenheid.
Als getuige van Christus op aarde
heeft de Kerk de heilige opdracht
het Evangelie te verkondigen
en de zielen te leiden
op de eeuwige weg.
Wij geloven in het Koninkrijk Gods,
dat is en dat zal komen
door Gods wil en kracht.
Dit Koninkrijk breekt door
waar Christus heerst in de harten,
en het komt in zijn volheid
als Christus heeft overwonnen.
Dan zal God in Zijn eeuwige glorie
voor immer zijn: Alles in allen.
Hem zij de lof en de eer
in tijd en eeuwigheid.
Amen

Proeve van Belijden 2004

Wij weten en willen aanvaarden

dat onze geest zijn rust niet vindt in de zekerheid van wat hij weet of belijdt,
maar in het verwonderd besef van wat hem toevalt en geschonken wordt

dat onze wil zijn bestemming niet vindt in twijfel of onverschilligheid,
maar in wakkerheid, vertrouwen en verbondenheid met al wat leeft

dat ons gevoel niet de gevangene van hebzucht en heerszucht is,
maar zich ontplooiën kan in verlangen naar wat anders is en ongerept

dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn en wat we hebben,
maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten.

Daarom geloven wij in Gods Heilige Geest,

die al wat mensen scheidt te boven gaat
en hen bezielt tot wat heilig is en rechtvaardig en goed,
opdat zij, van eigendunk bevrijd,
biddend, zingend, handelend en zwijgend,
God zullen eren en dienen.

Wij geloven in Jezus Christus, de ware mens,
die gekomen is en voorbijging en mensen liefhad,
het gelaat van God dat ons aanziet en verontrust.
Hij wandelde met God en werd gekruisigd
maar leeft, zijn eigen dood en die van ons voorbij.
Hij is ons heilig voorbeeld van wijsheid en van moed
en brengt ons Gods eeuwige liefde nabij,
die vergeeft en verzoent.

Wij geloven in de Eeuwige
die ondoorgronde liefde is, de grond van ons bestaan,
die de weg van vrijheid en gerechtigheid wijst
en ons wenkt naar een toekomst van vrede.
Deze is het heilig Woord dat waarheid spreekt,
het witte Licht, de Bron van alle goed.

Wij geloven dat wij zelf, zo zwak en kwetsbaar als wij zijn,
door Gods genade vriend van Christus mogen heten,
tot priesterschap en profetie en herderlijke dienst geroepen.
Wij geloven dat de kerken, feilbaar en verdeeld,
maar één van geest bij alle onderscheid,
het voorlopig teken van die vriendschap zijn.

Wij geloven in de toekomst van God en mens,
in een goddelijk geduld dat tijd schenkt
om te leven en te sterven en om op te staan,
in het koninkrijk dat is en komen zal,
waar de wolf en het lam samen grazen
en God voor eeuwig zijn zal: Alles in allen.

Aan God zij de lof en de eer
in tijd en eeuwigheid

Amen

Belijdenis van Henk van Waveren

Onvervuld
door wat we zijn of hebben
en zoekend naar
wat groter is dan wij kunnen bevatten,
geloven wij in een Geest
die al wat mensen scheidt te boven gaat
en die ons bezielt tot wat heilig is en goed.

In Jezus Christus geloven wij
en in allen die, bezielt door dezelfde Geest,
de weg gaan die hij voor ons geworden is,
het gelaat van God dat ons aanziet en verontrust.
Zij wandelen met God en worden gekruisigd
maar leven hun eigen dood en die van ons voorbij.
Als heilig voorbeeld van wijsheid en van moed
brengen zij ons Gods eeuwige liefde nabij.

In die God van liefde geloven wij,
bron van alle leven,
licht dat ons aantrekt,
en stem die ons oproept
tot vrijheid, gerechtigheid en vrede.

In dat geloof weten wij ons,
zo zwak en kwetsbaar als wij zijn,
uitgenodigd en geroepen
om in verbondenheid met Christus en elkaar
een gemeenschap te vormen
die God wil eren door de schepping te dienen.

Want wij geloven in de toekomst van God en mens,
in een goddelijk geduld dat tijd schenkt
om te leven, te sterven en op te staan,
in het koninkrijk dat is en komen zal,
waar wolf en lam tezamen grazen
en God eeuwig zal zijn: Alles in allen.

Aan God zij de lof en de eer
in tijd en eeuwigheid. Amen.

Remonstrantse geloofsbelijdenis van 2006

De Remonstranten hebben op enkele momenten in hun geschiedenis hun geloofsverwantschap in een belijdenis tot uitdrukking gebracht (in 1621 en in 1940). Het is naar remonstrants inzicht vanzelfsprekend dat geen enkele belijdenis een onweersprekelijk gezag bezit. De bedoeling van een belijdenis kan geen andere zijn dan "in voorzichtigheid en liefde de weg te wijzen en voor te lichten" (aldus het voorwoord van de belijdenis van 1621, aangehaald in 1940). In deze geest en met deze bedoeling heeft het Convent van remonstrantse predikanten in 2006 de volgende belijdenis opgesteld.

Wij beseffen en aanvaarden

dat wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat wij belijden,
maar in verwondering over wat ons toevalt en geschonken wordt;

dat wij onze bestemming niet vinden in onverschilligheid en hebzucht,
maar in wakkerheid en verbondenheid met al wat leeft;

dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn en wat we hebben,
maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten.

Door dit besef geleid, geloven wij in Gods Geest
die al wat mensen scheidt te boven gaat
en hen bezielt tot wat heilig is en goed,
opdat zij, zingend en zwijgend,
biddend en handelend,
God eren en dienen.

Wij geloven in Jezus, een van Geest vervulde mens,
het gelaat van God dat ons aanziet en verontrust.
Hij had de mensen lief en werd gekruisigd
maar leeft, zijn eigen dood en die van ons voorbij.
Hij is ons heilig voorbeeld van wijsheid en van moed
en brengt ons Gods eeuwige liefde nabij.

Wij geloven in God, de Eeuwige,
die ondoorgronde liefde is, de grond van het bestaan,
die ons de weg van vrijheid en gerechtigheid wijst
en ons wenkt naar een toekomst van vrede.

Wij geloven dat wij zelf,
zo zwak en feilbaar als wij zijn,
geroepen worden om
met Christus en allen die geloven verbonden,
kerk te zijn in het teken van de hoop.

Want wij geloven in de toekomst van God en wereld,
in een goddelijk geduld dat tijd schenkt
om te leven en te sterven en om op te staan,
in het koninkrijk dat is en komen zal,
waar God voor eeuwig zijn zal: alles in allen.

Aan God zij de lof en de eer
in tijd en eeuwigheid

Amen

2. Beginselverklaringen van de Remonstrantse Broederschap

Beginselverklaring 1861

‘De Remonstrantsche Broederschap is eene Christelijke kerkgemeenschap, in welke het Evangelie van Jezus Christus overeenkomstig de Schriften in vrijheid en verdraagzaamheid wordt beleden en verkondigd’ (Vlugschrift 13 1997: 10).

Beginselverklaring 1879

‘De Broederschap der Remonstranten heeft ten doel, getrouw aan haar beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid, op den grondslag van het Evangelie van Jezus Christus, het godsdienstig leven te bevorderen’ (Vlugschrift 13 1997: 11).

Beginselverklaring 1928

‘De Broederschap der Remonstranten is een geloofsgemeenschap die, geworteld in het evangelie van Jezus Christus en getrouw aan haar beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid, God wil vereren en Hem dienen.’

Herziening uit 1999

‘De Remonstrantse Broederschap is een geloofsgemeenschap die, geworteld in het evangelie van Jezus Christus en getrouw aan haar beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid, God wil eren en dienen.’

3. Persoonlijke Geloofsbelijdenissen

Belijdenis van Heleen

Ik geloof in Gods Geest als God in ons, omdat ik het gevoel heb dat ik door hem iets ervaren heb dat anders is dan van mijzelf en dat onaantastbaar is. Zodoende werd ik geïnspireerd om tot deze belijdenis te komen. Op een bijeenkomst over de geloofsinhoud vroeg ik me af waarom God het mij zo moeilijk maakt om in hem te geloven. Dominee Johan Goud gaf mij hoop met de volgende woorden, die veel indruk op me maakten. 'Geloven is allereerst het wandelen van een weg. Zoals bij zoveel dingen is het wandelen daarbij belangrijker of minstens zo belangrijk als het aankomen. Het vragen minstens zo belangrijk als het vinden van een antwoord.' 's Avonds voor het slapen gaan vroeg ik de Heilige Geest om hulp om te kunnen geloven. De volgende morgen werd ik plotseling, omstreeks vier uur klaarwakker. Tot mijn verbazing klonken in mij de woorden: 'Die weg wil ik bewandelen. Die weg moet ik bewandelen.' Ik voelde mij opgelucht en heel blij, terwijl ik deze zinnen steeds herhaalde en beëindigde met de woorden: 'Dit is mijn weg.' Het stond voor mij vast dat ik de belijdenis wilde doen, als ik tot meer geloof zou komen.

Het luisteren, in de ruime zin van het woord, heeft me, onder meer, geholpen om tot geloofsbelevingen te komen. Openstaan voor het goede dat je van buiten aangereikt wordt, en stilstaan bij datgene dat diep in je binnenste omgaat, ervaar ik als een belangrijk begin in een goed omgaan zowel met God, alsook met de medemens, en onze aarde. Zo voelde ik, vol aandacht, stil genietend van een mooie zonsondergang God nabij en als Schepper daarachter aanwezig. Ik geloof dat de aarde een geschenk is dat ons door God gegeven is. Dit motiveert extra om er respectvol mee om te gaan en het goed te beheren.

Ik geloof in Jezus, een van Gods Geest vervulde mens, het gelaat van God dat ons aanziet en verontrust. Hij had de mensen lief en werd gemarteld en gekruisigd. Het was voor mij dus moeilijk te accepteren dat Jezus zozeer moest lijden om ons tot voorbeeld te zijn in het aanvaarden ervan. Daarom besloot ik vaak aandacht te geven aan Mostaerts afbeelding van de gegeselde Christus met doornenkroon. Door de in- en inverdrietige ogen voelde ik me bedroefd en machteloos. Ik had het gevoel dat het hem het meeste verdriet deed dat mensen hem dit aandeden. In het begin kon ik er dan ook niet goed naar kijken, maar na enige tijd raakte ik meer vertrouwd met deze gemartelde Jezus. Op een keer toen ik weer naar die levensechte, verdrietige ogen keek, voelde ik plotseling liefde voor hem opkomen. Het drong tot mij door dat ik van hem was gaan houden en bij hem wilde zijn om zijn lijden te verzachten. Ik vroeg hem of hij bij me wilde blijven.

Ik geloof dat Jezus voortleeft in zijn boodschap van liefde, in de mensen die hem willen volgen en de vervolgd van nu. Door zijn menslievend leven is God

meer zichtbaar geworden. In onze tijd kan iets van God ervaren worden in de liefdevolle mens die ontroert en de lijdende mens die ons raakt. Ik geloof dat ik zelf, zo zwak en feilbaar als ik ben, geroepen wordt om de boodschap van liefde uit te dragen. Het is mijn overtuiging dat daar vrede heerst waar mensen met God leven, zowel in dit bestaan als ook na de dood.'

Belijdenis van Paul

'Daar ik bij de remonstranten mij verzekerd weet van een volledige vrijheid van christelijk denken en handelen, heb ik besloten het voorbeeld van mijn vrouw Heleen, die straks ook haar belijdenis zal uitspreken, te volgen. Als 87-jarige voel ik sterk de behoefte deel te nemen aan een echt gelovige en actieve gemeenschap die haar geloof tot uitdrukking brengt in de, door het convent van 2006 opgestelde belijdenis.

Met verwondering overzie ik nu, op mijn oudere leeftijd, de diepte- en hoogtepunten in mijn leven, die werden begeleid door ingrijpende ontmoetingen. Ontmoetingen die, achteraf bezien, niet toevallig kunnen zijn, zo bijzonder waren ze. Zij brachten mij telkens een stap vooruit. Met schaamte moet ik echter erkennen dat ik dat toen niet zo realiseerde. Zonder enige dankbetuiging nam ik dat als vanzelfsprekend aan. Vele lieve mensen heb ik daarmee teleurgesteld en met droefheid denk ik aan hen die ik leed heb berokkend. Een zeer ernstige levenscrisis, nu 40 jaar geleden, was kennelijk nodig om een wending te geven aan mijn egocentrisch gedrag. Het moet wel een engel geweest zijn, die mij de nodige lessen gaf en mij uit het dal leidde.

Dankbaar ben ik dan ook voor het beleven van een moment van diepe ontroering, die mij overkwam bij de aandacht die ik tijdens een eucharistieviering had voor een aan hoofdpijn lijdende medemens. Dat was tien jaar geleden. Zo is sterk de behoefte ontstaan om aan die dankbaarheid gestalte te geven door mij in te zetten voor Gods wonderbare, maar zozeer misbruikte en geplunderde schepping. Mensen kom ik nu tegen die mij enthousiast maken voor deze inzet. Daarbij beleef ik, naast momenten van geluk en inspiratie, ook een hernieuwde toestroom van energie om samen met anderen echt enthousiast iets te mogen doen voor de zozeer bedreigde aarde en mensheid. Maar zonder die inspiratie en vreugde voel ik mij volkomen machteloos.

Reïncarnatie of opstanding? Noodlot of bevrijding? Die vraag houdt mij al lang bezig. Ervaringen van innerlijk aangesproken te worden overtuigen mij meer en meer van de verlossende opstanding waarin Christus ons als eersteling in alles is voorgegaan. Wijsheid en mededogen in de theosofie spreken mij weliswaar aan, maar liefde en barmhartigheid, zo specifiek in het christelijk belijden, zetten ons aan tot het stellen van daden in ons aards bestaan. Met mededogen denk ik het vrijwillig ondergaan van vreselijk lijden en gekruisigd worden van Jezus, maar

ook de troost en de vreugde over zijn opstanding als de eersteling en wegbereider voor onze toekomst. Volgens Kolossenzen 1, 15-20 was hij, de Christus, er al voor de schepping. Zelfs voor er sprake was van materie, tijd, en ruimte was Christus er al. Die moeilijk voorstelbare toestand is voor mij invoelbaar geworden. Hij, de Christus, is voor mij dan ook de enige, die als de zoon, uit het pure liefdewezen, God, geboren is. Liefde die naar wederliefde verlangt, wat een onpeilbaar mysterie.

Ik zie God als de intelligente, uit liefde scheppende, geestelijke realiteit, die planmatig het ganse universum doortrekt. En dan te bedenken dat onze aarde, een zo kwetsbare planeet is, wentelende om onze zon. Onze zon is niet alleen maar een gloeiende, nucleaire gasbol, maar heeft juist te maken met het mysterie van het leven. Die zon is een der miljarden in ons melkwegstelsel en die, op zijn beurt, een van de miljarden in ons universum. Ja, onze zon, met onze, het leven bevattende planeet die aarde heet, wat een mysterie. Wie zijn wij dan dat God ons zo gedenkt dat hij zijn zoon offerde voor ons bestwil en dat, als wij dat willen aannemen, ons zo verlossende in de adelstand verheft.

Amen'

Belijdenis van Mischa

God is niet dood en niet levend

God is niet persoonlijk en niet bovenpersoonlijk

God straft niet en beloont niet

God is niet rechtvaardig en niet onrechtvaardig

God is niet almachtig en niet onmachtig

God is niet iets en niet niets

De stap naar de conclusie dat GOD NIET IS lijkt voor de hand te liggen. Toch is het mij nooit gelukt in volle overtuiging de stap naar het atheïsme te zetten. Maar God is NIET te omschrijven met woorden die ontspruiten aan de menseijke geest. De God waarover wij spreken is een schepping van de menseijke verbeeldings - en denkkracht.

Desalniettemin ervaar ik dat 'alles dat is' samenhangt en dat in 'alles dat is' een kracht werkzaam is die maakt dat alles een is en tegelijkertijd constant in ontwikkeling is. Het is die kracht, die het heelal, op de aarde en in alles wat leeft doortrilt. Wij mensen delen in die kracht, die anders en groter is dan wij kunnen bevatten.

Onze opdracht is niet deze kracht te aanbidden, onze opdracht is om de in deze kracht besloten mogelijkheden te realiseren. Wij kunnen daarbij geïnspireerd worden tot goede, maar ook tot kwade daden. Het maken van een onderscheid tussen goed en kwaad is de moeilijke taak van ons mensen. Deze kracht is niet alleen ondoorgronde liefde, maar ook ondoorgronde onverschilligheid en haat, en de geest die van deze kracht uitgaat bezielt niet alleen tot wat heilig is en goed.

Ik geloof dat Jezus een mens was met bijzondere gaven. Hij wees geweid af, nam het op voor armen en uitgestotenen en nam ook mensen die niet van joodse komaf waren serieus (+vrouwen)

Jezus geloofde dat God zijn Vader was en dat het laatste oordeel over de wereld en de mensen aanstaande was. Hij moet lichamelijk en geestelijk onbeschrijfelijk geleden hebben toen God stil bleef tijdens zijn lijdensweg.

Ik weet niet of Jezus ons heilig voorbeeld van wijsheid en moed is en ik ervaar zeker niet dat hij ons "Gods" eeuwige liefde nabij brengt. Integendeel: zijn lot maakt op onbarmhartige wijze duidelijk dat 'de kracht die in alles werkt' zich niet bekommert om wat mensen elkaar aandoen en daarbij geen onderscheid maakt tussen de heel speciale persoon Jezus en gewone mensen.

Wat ik in de Remonstrantse Kerk zoek is deel uit te mogen maken van een gemeenschap van mensen die:

- geloven dat het mogelijk om in de kracht de geest ten goede te vinden en te versterken
- in navolging van Jezus daarbij zachtmoedigheid, barmhartigheid en rechtvaardigheid centraal stellen
- zich bekommeren om elkaar en anderen en
- vrij denken

Is het niet onze opdracht om mede daardoor de hoop levend houden dat een wat betere wereld mogelijk is?

Persoonlijke geloofsbelijdenis 1

‘Omdat mijn belijdenis een weerspiegeling is van mijn huidige zijn zal ik moeten blijven zoeken naar een steeds, telkens vernieuwende harmonie. De waarheid is te groot dan dat er één weg naar toe zou leiden. Ik geloof dat er voor ieder mens een weg is om te zoeken naar waarheid. Verbonden in het geloof, hoop ik in deze geloofsgemeenschap nader te komen op de weg naar deze vervulling van mijn leven. Ik voel mij als mens bevoorrecht te weten van het onvoorstelbare, de allesomvattende grootheid van de Geest van God die de mens bezielt om het goede te doen en die mij, niettegenstaande mijn beperkingen en mijn geringheid, uitnodigt blij en vrijmoedig naar hem te verlangen en naar hem op zoek te gaan.

Ik geloof in God als een eenheid, die alles omvat, alles is erin begrepen. Daarbuiten bestaat niets.

Ik geloof in een leven van verwondering voor de wereld om mij heen. Een wereld die hij, in zijn onvoorstelbare wijsheid en liefde, heeft geschonken om te beheren.

Ik geloof in Jezus, die ons iets laat zien van het goddelijke, het door niets bepaalde mysterie. Ik geloof in Jezus als een verlichte, als leraar, die ook voor mij de

door God geïnspireerde uitspraken heeft gedaan en deze heeft nagelaten. Zij kunnen inzicht geven in de meest fundamentele en diepste vragen van het leven. Jezus heeft hiermee voor ons mensen de vertwijfeling weggenomen en daarmee de mogelijkheid geschapen het tijdelijke te stellen in het eeuwige.

Ik geloof dat er buiten deze wereld een sfeer is waarin de tegenstellingen zijn opgehouden te bestaan en alles in harmonie is.

Moge mijn geestelijke reis zuiver en harmonieus, met deze, nu ook mijn geloofsgemeenschap, zich voortzetten.

Amen'

Persoonlijke geloofsbelijdenis 2

Door hun standvastig geloven in de leer van Luther moesten mijn voorouders uitwijken naar Oostenrijk. Zij zijn hun geloof trouw gebleven. Ze hebben ervoor moeten strijden. Daardoor ben ik mij ervan bewust dat het van onschatbare waarde is om in alle vrijheid, hier en nu, te mogen getuigen van mijn gevoelens, van mijn geloof.

Ik ben op zoek naar dieper inzicht. Ik hoop dichter te komen tot het onvoorstelbare mysterie. Het is, in deze zoekende fase van mijn leven, dat ik op onnavolgbare wijze bij de hand ben genomen om nu, samen met de remonstrantse geloofsgemeenschap, mijn weg verder te vervolgen.

Voor mij is Jezus een van Geest vervulde mens. Hij is een waarachtige getuige van de liefdevolle en genadige God. Hij brengt Gods liefde nabij, de liefde die vergeeft en verzoent. Zijn verschijning op aarde en zijn gesproken woord dat eeuwigdurend is, maken voor mij op verrassende wijze het goddelijke toegankelijk.

Ik geloof in God, die in mij is, die mij bezielt en vervult. Het is een onbevattelijke grootheid, oneindig ver weg, ongrijpbaar dichtbij. Hij stelt me op de proef, om door innerlijke strijd te kunnen groeien en wijst mij de weg om mijn verwondering te blijven voeden. Hij verlicht mij leven om mij uit te dagen de wakkere te zijn. Hij, de Eeuwige, de bron van al het bestaan, de bron van geloof, hoop, en liefde.

Opgenomen in deze geloofsgemeenschap, voel ik een warme verbondenheid met ruimte en vrijheid om op eigen wijze te geloven. Het in deze kerk gesproken woord zet mij aan tot denken, geeft mij dieper inzicht, en helpt mij om Gods Geest te mogen verstaan. Ik richt mij op God en vertrouw dat hij mij wil zoeken. Mijn geloof reikt tot voorbij de horizon, daar waar niet de menselijke, maar de goddelijke maatstaf geldt. Mijn verlangen is om door inspanning en toewijding in geestelijke zin verder te groeien om te komen tot een volheid van leven, en te gaan een weg in vertrouwen en in verbondenheid met God.

Amen

Persoonlijke geloofsbelijdenis 3

Credo in unum Deum

Wat heb ik dat vaak gezongen op zondagochtend in de katholieke kerk van mijn jeugd. Met de betekenis hield ik me nooit bezig, de cadans was fijn om te zingen. Na vele jaren en omzwervingen ben ik die zin voor mezelf gaan vertalen en doe ik nu mijn geloofsbelijdenis, in deze zelfgekozen kerk en in mijn eigen woorden.

Ik geloof in Gods Geest, die mij gevonden heeft en aangeraakt, en die als een moeder over mij waakt. Die mij bezielt en mij wijst wat goed is. Die mij helpt een diepe dankbaarheid en liefde te voelen, waarmee ik God kan erkennen in mijn leven.

Ik geloof in Jezus Christus, die 2000 jaar geleden leefde en stierf; en die dat deed op een dusdanige wijze, dat de getuigenissen zijn blijven bestaan, waardoor hij voortleeft en blijft inspireren en prikkelen. Nooit eendimensionaal, maar uit een diepe, rijke, soms paradoxale, soms schijnbaar ongerijmde wijsheid. Hij heeft God dichter bij de mens gebracht. God die liefheeft, en vergeeft, en verzoent.

Ik geloof in het geheim dat wij God noemen, een oerbron van zuiver licht, goedheid, liefde, en vrede, die altijd was en altijd zal zijn. Ik ben dankbaar voor Gods genade, waardoor ik volgeling van Jezus mag zijn binnen deze geloofsge-meenschap, waarin vrijheid en verdraagzaamheid de weldadige uitgangspunten zijn en ik mij verbonden voel met ieder.

Ik geloof in de toekomst van God en mens. Ik geloof in een visioen van voorbij onze tijd, een wereld waar vrede heerst en vrijheid, en waar de mensen verbonden zijn, en waar God alles is in allen.

Ik dank God nu en voorbij mijn eigen leven.

Amen